

Pěstounská péče versus ústavní péče

Radka Chomoucká

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Radka CHOMOUCKÁ**
Osobní číslo: **H108096**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Pěstounská péče versus ústavní péče**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- charakteristiku obou forem náhradní výchovy (specifika pěstounské a ústavní péče);
- legislativní situaci;
- vliv prostředí na výchovu dětí v náhradních rodinách a v ústavní péči;
- vliv náhradní péče na psychický vývoj dítěte (kognitivní a socio-emoční vývoj, psychiatrické poruchy).

Součástí práce bude výzkum formou dotazníku a rozhovoru s "náhradními rodiči", popříp. zástupci organizací zaměřených na náhradní rodinnou péči, orientovaný na zmapování reálných potřeb pěstounů, jejich povědomí o právech a poskytovaných službách v oblasti náhradní rodinné péče a v neposlední řadě sdělení jejich dosavadních zkušeností (příp. postřehů) spojených s výkonem náhradní péče, poskytováním či dostupností sociálních služeb. Práce bude případně doplněna kazuistikou.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Archer, C. Dítě v náhradní rodině. Praha: Portál, 2001.

Matějček, Z. Náhradní rodinná péče. Praha: Portál, 1999.

Matoušek, O. Ústavní péče. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

Novotná, V., Burdová, E., Brabenec, F. Zákon o sociálně právní ochraně dětí. Praha: Linde, 2000.

Škoviera, A. Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál, 2007.

Asociace vzdělavatelů v sociální práci: Sociální práce. Děti a náhradní výchovná péče. Brno: ISSN, 2/2003.

Další literatura bude obsažena v "Projektu bakalářské práce" a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloš Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracovala samostatně a použitou literaturu jsem citovala. V případě publikace výsledků budu uvedena jako spoluautor.

Radka Chomoucká

.....
Jméno, příjmení studenta

.....
Podpis

V Brně 31. 3. 2013

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce legislativně vymezuje, charakterizuje a specifikuje formy náhradní péče, obsahuje statistiky počtu dětí umístěných do náhradních rodin a v ústavních zařízeních. Tato práce předkládá údaje zjištěné kvalitativním výzkumem o motivaci pěstounů pro přijetí dítěte do pěstounské péče, obtíže, se kterými se pěstouni setkávají, jejich reálné potřeby, ekonomické podmínky, počty dětí, které vychovávají, a jaké mají problémy.

Klíčová slova

Pěstoun, pečující osoba, náhradní péče, pěstounská péče, ústavní péče, rodina, pěstounská rodina, zařízení, potřeby dítěte.

ABSTRACT

This Bachelor's Thesis classifies, characterizes and specifies the forms of substitute care in terms of legislation. It contains statistics of the number of children placed in substitute families and children in institutional facilities. This thesis presents data obtained by means of qualitative research concerning the motivation of foster parents to accept a child for substitute care, difficulties that foster parents face, their real needs, economic conditions, a number of children they bring up, and problems they have.

Keywords

A foster parent, a caring person, substitute care, foster care, institutional care, a family, a foster family, a facility, child's needs.

Děkuji PaedDr. Libuši Mazánkové za podnětné připomínky a užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracovávání mé bakalářské práce. Také chci velmi poděkovat své rodině za trpělivost a morální podporu.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
1 HISTORIE	9
1.1 Historie ústavní péče	9
1.2 Historie pěstounské péče	10
2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE JAKO NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	13
2.1 Právní vymezení	14
2.2 Typy pěstounské péče	18
2.3 Finanční zajištění	23
2.4 Motivy pěstounské péče	28
2.5 Statistické údaje o počtu dětí v náhradní rodinné péči	30
3 ÚSTAVNÍ PÉČE	33
3.1 Systém a druhy ústavních zařízení	34
3.2 Funkce ústavní péče	37
3.3 Dopady ústavní péče	39
3.4 Statistické údaje o počtu dětí v ústavní péči	42
4 ZÁKLADNÍ POTŘEBY DÍTĚTE	45
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE	47
5.1 Metodologický postup	47
5.2 Kazuistika dětí umístěných v ústavních zařízeních	47
5.3 Rozhovory s pěstounskými rodinami	51
5.4 Shrnutí a vyhodnocení rozhovorů s pěstouny	68
ZÁVĚR	74
RESUMÉ	75
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY	76
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	80
SEZNAM TABULEK	81
SEZNAM PŘÍLOH	82

ÚVOD

Téma „Pěstounská péče versus ústavní péče“ jsem si zvolila z toho důvodu, že tato problematika je v současné době předmětem zájmu jak široké veřejnosti, tak státních orgánů. Pracuji jako referentka nepojistných sociálních dávek a v rámci své profese se setkávám stále častěji s „náhradními rodiči“, kterým bylo příslušným orgánem svěřeno dítě (ať už cizí či v příbuzenském poměru) do péče. V rámci agendy, kterou zastávám, poskytuji poradenství „pěstounům“ spolu se zpracováváním žádostí týkajících se finančních příspěvků, které stát pěstounským rodinám poskytuje, a následně zprostředkovávám výplatu těchto dávek. Stejně tak zabezpečuji tyto služby dětem, potažmo zařízením, kde jsou tyto děti umístěny v ústavní péči.

Cílem bakalářské práce je legislativně vymezit, charakterizovat a specifikovat formy náhradní péče, uvést statistiky počtu dětí umístěných do náhradních rodin a v ústavních zařízeních, prostřednictvím rozhovorů zjistit motivaci pěstounů pro přijetí dítěte do pěstounské péče, obtíže, se kterými se pěstouni setkali, jejich reálné potřeby, ekonomické podmínky, počty dětí, které vychovávají, a jaké mají problémy.

Téma náhradní výchovy a náhradní rodinné péče je tradičně společensky velmi citlivé a aktuální. V posledních letech získává u nás stále nové podněty a podoby, které se často stávají předmětem odborných i veřejných diskusí, jako je tomu i nyní se zavedením „profesionální pěstounské péče“.

Navrhované legislativní kroky, vedoucí k tomu, že děti do tří let věku nebude možno umisťovat do ústavní péče nebo pouze v omezeném počtu, jsou důležitým pilířem připravované proměny náhradní výchovné péče v ČR. Současně představují klíčový model, který by umožnil dětem, jež nemají štěstí vyrůstat ve své biologické rodině, být vychovávány „náhradními“ rodiči v prostředí, které je nejvíce podobné životu v přirozené rodině, nikoli v ústavu. Náhradní rodina je považována státem i veřejností za nejlepší možnost pro děti vyrůstající bez své biologické rodiny.

1 HISTORIE

1.1 Historie ústavní péče

Z antiky se nedochovaly žádné zprávy o zařízeních pro chudé, pro sirotky nebo pro smyslově či jinak hendikepované. Nepodařené a nechtěné děti byly zabíjeny, případně odkládány. Pokud je někdo našel a vychoval, mohl je prohlásit za své potomky nebo se z nich mohli stát otroci.

Zakládání zvláštních útulků pro hendikepované lidi a děti bez rodin se objevuje až s křesťanstvím. Je doloženo, že již první křesťanští vládcí Byzancie budovali tzv. orfanotrofia (sirotčince) a xenodochia (útulky pro nemocné pocestné). Biskup Basileos Velký postavil celý komplex budov sloužící těmto účelům. Církev těmito snahami založenými na ideálu křesťanské lásky k bližnímu předjímá úlohu novodobého státu, který nutnost vzájemné pomoci odvozuje z jiného ideálu, ze solidarity občanů. Až do počátku novověku je církev významnější institucí než stát, je to ona, kdo propůjčuje státu legitimitu.¹

Dobročinné ústavy zřizované při středověkých kláštorech přijímaly všechny osoby, jimž bylo nutno poskytnout milosrdnou ochranu. Postupně se však vyčlenily samostatné nalezince, sirotčince a dětské ústavy. I přes snahu děti zachránit, jich v ústavech daleko více umíralo, než přežívalo.

První nalezinec byl založen v roce 787 v Miláně, dále následovaly roku 1070 slavný klášter sv. Ducha v Montpellieru, později v Marseilli, Besançoně, ve Florencii (r. 1317), v Norimberce (r. 1331), Benátkách (r. 1380), později i v Londýně; ale i značné množství v Itálii, ve Francii, ve Španělsku a jinde.

Způsob, kterým byly děti přijímány do těchto ústavů, byl rozličný. Obyčejně byly děti odkládány u chrámových dveří do zvláštní kamenné mušle nebo na okno opatřené mříží, skrze kterou bylo nemluvně vloženo. Koncem 12. století byl v Římě zřízen první nalezinec s tzv. tornem, což byla otáčivá schránka zabudovaná ve zdi kláštera tak, aby se otočením dostalo odložené dítě dovnitř (obdoba dnešního baby-boxu). Jelikož počet přijatých dětí velice stoupal, byly nalezince stálou a vydatnou zásobárnou dětí pro adopci a později i pro pěstounskou péči. Děti byly v tomto ústavu chovány pouze po nějaký čas,

¹ Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 26–27

potom dávány na venkov pěstounkám, avšak po několika letech (cca 12) byly vráceny do ústavu, ze kterého pak opětně (jako odrostlé až do své zletilosti) mohly být pronajímány k různým pracím. Osud sirotek a opuštěných dětí byl obvykle žalostný. Byly lacinou pracovní silou, měly nejnižší společenský status a živořily z milodarů.

Směrodatnou reformu provedl v oblasti nalezinců císař Josef II., který založil r. 1784 vídeňský nalezinec, kde byly umisťovány děti osiřelé i děti nemanželské. Dítě, které se narodilo v porodnici, bylo dočasně přijato do ústavu, mělo právo na matčino jméno a jeho matka potom zůstala v ústavu ve službě jako kojná. Avšak francouzská revoluce učinila jistý převrat a dítě nemanželské bylo prohlášeno za majetek státu až do jeho zletilosti.

Počátkem 16. stol. byl i v Praze založen útulek pro sirotky a opuštěné děti – tzv. „Vlašský špitál“. Tento ústav byl v Praze dlouho jediný svého druhu, až v roce 1763 z odkazu hraběnky Kinské bylo pořízeno za obdobným účelem několik domů v Soukenické ulici, kam byly přijímány i těhotné ženy (v roce 1776 byly oba tyto ústavy sdruženy nejprve jen správou, posléze i místem). Císař Josef II. věnoval v roce 1789 k potřebám porodnice a nalezince dům při kostele sv. Apolináře, který už v roce 1363 za Karla IV. sloužil tomuto poslání, a nalezenci i těhotné sem byli přestěhováni z „Vlašského špitálu“.²

1.2 Historie pěstounské péče

Za předchůdce placené pěstounské péče můžeme považovat instituci kojných. S institucí placených kojných a pak i chův, pěstounek a opatrovnic se můžeme setkat už ve starověkém Řecku i v Římě. Tam se kojné shromažďovaly pod sloupem zvaným Columna Lactaria a nabízely své služby manželkám patriciů.

Kojné a chůvy běžně patřily mezi služebnictvo panovnických dvorů, sloužící ve šlechtických sídlech a domácnostech bohatého městského patriciátu. V některých zemích bylo v době renesance běžnou praxí, že rodina městská svěřovala své děti na dva roky najaté kojné na venkově. Pak je zase přijímala zpět, pokud ovšem dítě přežilo (přežití bylo spíše výjimkou než pravidlem).

Vývoj pak mnoho nepokročil až do doby hromadného zřizování nalezinců v době osvícenství na konci 18. století. Ale i pak, v druhé polovině 19. století, placené kojné

² http://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Nalezinec

a chůvy existovaly nadále, ale dostalo se jim již úředního názvu „pěstounů“. Kromě soukromé iniciativy se tu ovšem angažoval už i stát svými úředními orgány.

Děti z nalezinců, stejně jako z rodiny, brzy po narození (osmý den) odcházely ke kojné na venkov, do poměrů ekonomicky a hygienicky „ubohých“, a pobývaly tam šest let, nikoli dva roky.³ Pěstounka musela být zdravá a mravně zachovalá, což prokazovala osvědčením. Farář jí musel každý měsíc vystavit potvrzení, že dítě žije, a na základě tohoto potvrzení si mohla vyzvednout svou odměnu v pokladně nalezince. Plat pěstounky byl vzhledem k věku dítěte sestupný (nikoli vzestupný, jak je tomu dnes). Někdy pěstounka počítala s nějakým „přilepením“ od biologické matky dítěte, ale často byla zklamána. Výbava, kterou dítě dostávalo do nového domova, byla velice skromná (na 6 let 2 košilky, 2 plenky, 1 obvazek), ošacení tedy platili pěstouni sami, a proto byl vnější vzhled dítěte chudobný. Dítě muselo pěstounce pomáhat v hospodářství (přestože bylo malé a téměř nahé).

Jestliže po dovršení šesti let věku dítěte nebyli pěstouni ochotni se o dítě nadále starat bezplatně, muselo být dítě vráceno ústavu. Z ústavu byly děti přemístěny dočasně do kláštera, kde byly „roztříděny“ a poté odeslány do své domovské obce. Tam bylo dítě svěřeno (na náklady obce) rodině, která se o ně přihlásila, avšak mnohdy dítě skončilo v pastoušce nebo bylo živeno střídavě po domech a chodilo po žebrotě. Okresní sirotčince, které začaly být zřizovány, byly za této situace pokrokovým zařízením.⁴

V období první republiky zajišťovala péči o mládež osiřelou a opuštěnou okresní péče o mládež, která již byla vybavena mocí výkonnou. Pěstounská péče se dělila na čtyři typy:

- **Pěstounská péče „nalezenecká“** navazovala na pobyt dítěte v nalezinci či v sirotčinci. Dítě bylo svěřováno do péče nejčastěji oběma manželům, ale jen do určitého věku dítěte (v pražském nalezinci do deseti let, později do šestnácti let, a pak se dítě do ústavu vracelo). Výběr pěstounů a dohled nad péčí o svěřené děti zajišťoval ústav na základě tzv. ústavního poručení.
- **Pěstounská péče řízená a kontrolovaná okresními péčemi o mládež.** Tato forma také navazovala na situaci z doby Rakouska-Uherska, avšak v roce 1921 byl vydán

³ Pozn.: Příznačné je, že v každé době se ozývaly hlasy instituci kojných kritizující a zavrhuující – zřejmě marně. Z dnešního hlediska však nutno předpokládat, že prostředí v domácnosti kojné vytvářelo jednak daleko větší nebezpečí zanedbanosti či psychické deprivace, než by tomu bylo v prostředí vlastních zámožných rodičů, za druhé, že přechod z jednoho prostředí do druhého po dvou či více letech byl pro mnohé děti nepochybně záležitostí traumatizující, a za třetí, že po tak dlouhém odloučení i ze strany vlastních rodičů docházelo častěji k odcizení a nedostatečnému citovému přilnutí k dítěti. (Matějček, 1999, s. 26.)

⁴ Matějček, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 25–28

nový zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, na jehož základě sociální pracovníci okresních péčí o mládež vyhledávali spolehlivé pěstouny (zaměstnané, mravně bezúhonné, v dobrém zdravotním i psychickém stavu, se stálým bydlištěm) schopné zajistit dítěti řádnou výchovu, ať zdarma, či za plat.

- **Pěstounská péče v tzv. koloniích.** Rodinné kolonie, které byly zakládány v určité obci, v několika sousedních obcích, v okrese, vznikaly nejdříve na Moravě, avšak rychle se rozšířily i do Čech. Zde sociální pracovníci vyhledali vhodné rodiny pro svěření dětí do pěstounské péče a vzhledem k blízkému sousedství rodin bylo snazší tyto rodiny kontrolovat a pomáhat jim s výchovou svěřených dětí.
- **Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny,** a to bez soudního jednání. Tento způsob péče se později měnil ve svěřování dětí prarodičům či jiným příbuzným. Jedná se o jediný typ pěstounské péče, který přetrval z doby první republiky až do sedmdesátých let.⁵

Po druhé světové válce (zvláště po roce 1948) došlo k významným změnám. „Nalezince“ byly přejmenovány na „ústavy péče o dítě“, byly zrušeny okresní komise péče o mládež i jejich Zemské ústředí, byl zlikvidován celý systém péče o ohrožené děti a ukončena činnost dobročinných sdružení. Všechny formy pěstounské péče, kromě příbuzenské, byly v roce 1950 zrušeny. Obnovení nastalo až po 23 letech.⁶

⁵ Matějček, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 29–30

⁶ Matějček, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 30

2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE JAKO NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Náhradní výchova je v České republice zabezpečována formou náhradní rodinné péče a formou ústavní výchovy (viz příloha č. 1: Schéma – Náhradní výchova).

Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno odlišnými osobami než rodiči („náhradními rodiči“) v prostředí, které je nejvíce podobné životu v přirozené rodině. Řeší případy osiřelých dětí, kterým jeden z rodičů nebo oba rodiče zemřeli, ovšem ve velké většině případů se setkáváme s životními úděly tzv. sociálně osiřelých dětí, které mají otce i matku nebo přinejmenším jednoho z nich, avšak ti se o ně neumějí, nechtějí nebo nemohou starat. V každé takovéto situaci jsou děti přednostně svěřovány do péče příbuzných nebo do péče osob, jež dítě zná. Až následující volbou je hledání osob, které dítě nezná a které jsou schopny a ochotny přijmout dítě do své rodiny.⁷

Náhradní rodinná péče má podle zákona o rodině a podle mezinárodních úmluv přednost před výchovou ústavní.

V souvislosti se zrušením kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí ke zprostředkování náhradní rodinné péče v druhém stupni se zákonem 401/2012 Sb., který novelizuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, upřesňuje postup krajských úřadů při výběru vhodného osvojitele nebo pěstouna pro konkrétní dítě.

Zvláštní ochraně dětí je u nás věnována velká pozornost. Je zakotvena v řadě právních předpisů, ať už obecně nebo konkrétně s ohledem na mimořádné situace. Také rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Ochranu základních práv a svobod soudní mocí zaručuje článkem 4 **Ústava ČR**. Tato práva deklaruje **Listina základních práv a svobod**, která je součástí ústavního pořádku. Dalším z významných dokumentů je **Úmluva o právech dítěte** Organizace spojených národů (dále jen Úmluva).⁸ Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, mají uznávat rodinu jako základ společnosti a jako přirozené prostředí, kde mohou prospívat a rozvíjet se všichni její členové. Rodina má tudíž právo na nezbytnou ochranu a dostatečnou pomoc, aby mohla svou úlohu ve společnosti řádně plnit. Dítě má vyrůstat v rodinném prostředí, láskyplné atmosféře plné porozumění

⁷ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 39

⁸ Pozn.: uveřejněna ve Sbírce zákonů ČR pod č. 104/1991 Sb., kterou je Česká republika vázána od 1. 1. 1993

a vzhledem k jeho duševní i tělesné nezralosti je zapotřebí mu věnovat zvýšenou péči, záruky a příslušnou právní ochranu před i po narození.⁹

Úmluva uvádí následující práva dětí – právo na život a přežití, právo na osobní rozvoj, právo na ochranu, právo na participaci. Předním hlediskem je tedy optimální zájem, prospěch a blaho dítěte. Všem dětem mladším 18 let je poskytována bezplatně a bez rozdílu a kterékoli diskriminace podle barvy pleti, rasy, pohlaví, náboženství, jazyka, politického či jiného etnického, národnostního nebo sociálního původu.¹⁰

„V duchu zmíněných dokumentů, kterými je vedle mezinárodních úmluv, směrnice EU a Doporučení Rady Evropy náš stát vázán, jsou vypracovány další vnitrostátní právní předpisy, které se zabývají problematikou rodiny, dětí a jejich vzájemnými vztahy, ochranou a zabezpečením.“¹¹

2.1 Právní vymezení

Již odedávna docházelo k přijímání opuštěných dětí do nových nebo náhradních rodin, což byla běžná praxe v mnoha kulturách. Děti byly svými náhradními rodiči „vyvoleny“, avšak dnes je tomu jinak – dnes jsou noví či náhradní rodiče pro opuštěné dítě vybíráni. Zájem dítěte má podle mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která je pro náš stát závazná, přednost před zájmem rodičů.¹²

Pro institut pěstounské péče jsou nejvýznamnější dva zákony:

- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (§ 45a–§ 50),
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (Zprostředkování osvojení a pěstounské péče: § 19a–§ 27; Pěstounská péče na přechodnou dobu: § 27a; Práva a povinnosti při výkonu pěstounské péče: § 47a–§ 47d; Dávky pěstounské péče: § 47e–§ 47n).

⁹ Vávrová, A., Bubleová, V. *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Rozum a cit, 2007, s. 59–60

¹⁰ Vávrová, A., Bubleová, V. *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Rozum a cit, 2007, s. 61

¹¹ Vávrová, A., Bubleová, V. *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Rozum a cit, 2007, s. 62

¹² Matějček, Z., Koluchová, J. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 12

Pěstounská péče je státem kontrolovaná a garantovaná podoba náhradní rodinné péče, zajišťující dostatečné hmotné zabezpečení dítěte a přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali.

Dítě může být svěřeno dle ustanovení § 45a (zákona o rodině) do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů, jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřeni do takovéto péče. Je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor, je nutno před svěřením do pěstounské péče vzít na jeho názor zřetel.¹³ Ve smyslu platné právní úpravy se jedná o participační právo dítěte.

Pěstounem se může stát osoba v příbuzenském vztahu k dítěti, osoba dítěti blízká nebo osoba dítěti neznámá, (v tomto případě probíhá proces tzv. zprostředkování). Totéž platí i u „poručníka“. Pěstounská péče vzniká na základě rozhodnutí soudu a pouze soud může rovněž rozhodnout o zrušení pěstounské péče. Je možné tak učinit jen ze závažných důvodů, vždy však musí pěstounskou péči zrušit, požádá-li o to pěstoun. Uvedená péče zaniká dosažením zletilosti dítěte¹⁴ a dále za podmínek stanovených zákonem.

Před vydáním rozhodnutí o svěřeni dítěte do pěstounské péče je soud povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí o tom, zda ten, kdo se má stát pěstounem, je osobou vhodnou pro výkon této péče.¹⁵

Pěstoun musí poskytovat garanci náležité výchovy dítěte, při péči o svěřené dítě zastává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má pouze v běžných věcech. Pro výkon neobvyklých záležitostí musí pěstoun vyžádat souhlas zákonného zástupce dítěte, případně soud (má-li pěstoun za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte je v rozporu se zájmem dítěte).¹⁶ Mezi pěstounem a dítětem ze zákona nevzniká totožný poměr, jako je mezi rodiči a dítětem.

S účinností od 1. 1. 2013 obecní úřad obce s rozšířenou působností s pečující osobou nebo osobou v evidenci uzavírá dohodu o výkonu pěstounské péče, která upravuje podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností osoby pečující nebo osoby v evidenci, a to do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí příslušného orgánu o svěřeni prvního dítěte do péče osoby pečující nebo rozhodnutí o zařazení osoby do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu. Pokud nebude dohoda o výkonu

¹³ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 5

¹⁴ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 4–5

¹⁵ § 45b odst. 1 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ § 45c odst. 2 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

pěstounské péče do 30 dnů uzavřena, obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má osoba pečující nebo osoba v evidenci trvalý pobyt, upraví podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností osoby pečující a osoby v evidenci svým rozhodnutím.

Tato dohoda nebo rozhodnutí musí být v souladu s rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do péče osoby pečující nebo osoby v evidenci a s individuálním plánem ochrany dítěte, pokud byl zpracován. Při vydávání rozhodnutí nebo uzavírání dohody o výkonu pěstounské péče se přihlíží k individuálním potřebám a zájmům dítěte a k potřebám osoby pečující nebo osoby v evidenci, pokud jsou spojeny s výkonem péče o svěřené dítě.¹⁷

Svěřené dítě je povinno pomáhat podle svých schopností v domácnosti pěstouna (má-li vlastní příjem a žije-li ve společné domácnosti s pěstounem, je povinno přispívat i na úhradu společných potřeb rodiny).¹⁸

Dítěti v pěstounské péči zůstává příjmení po vlastních rodičích, později je však možno zažádat na matrice o jeho změnu. Styk původních rodičů s dítětem není vyloučen, avšak v některých případech může být rozhodnutím soudu podstatně omezen. Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno posoudit její obsah, má být zajištěno též jeho vyjádření.¹⁹ Jedná se o právo dítěte, jak bylo uvedeno již dříve.

Soud uloží rodičům, popřípadě jiným fyzickým osobám povinným poskytovat výživné dítěti, aby toto výživné poukazovali příslušnému orgánu, který vyplácí pěstounovi, popřípadě zletilému dítěti příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Nárok na výživné, které soud stanovil, přechází na stát. Je-li stanovené výživné vyšší než příspěvek na úhradu potřeb dítěte, náleží rozdíl mezi výživným a příspěvkem tomuto dítěti a je vyplácen pěstounovi.²⁰

Z dalších důležitých předpisů to jsou:

- zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů (částky životního minima, z nichž se vychází při výpočtu dávek pěstounské péče),

¹⁷ § 47b zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸ § 45c odst. 3 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

¹⁹ Matějček, Z., Koluchová, J. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 16

²⁰ § 45d zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

- zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů (peněžitá pomoc v mateřství),
- zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (zápočet péče pro účely důchodového pojištění),
- zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc),
- zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů,
- Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu, příjmení, ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 500/2004 Sb., o správním řízení, ve znění pozdějších předpisů,
- zákoník práce č. 262/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů,
- zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech, ve znění pozdějších předpisů a další.

Podle legislativy našeho státu – zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí odpovídá za dítě jeho zákonný zástupce, což jsou zpravidla jeho rodiče. Pokud však dítě nemá alespoň v jednom z rodičů zákonného zástupce, je mu ustanoven „opatrovník“²¹, který ho zastupuje. Role těch, kteří zastupují děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, je proto velmi významným a také nesnadným úkolem.²²

²¹ **Opatrovníkem** je osoba, kterou soud ustanovil v případech, kdy je to třeba v zájmu dítěte. Nejčastěji při střetu zájmu zákonných zástupců a dítěte, např. při správě jmění dítěte, omezení rodičovské odpovědnosti, při soudních řízeních o svěřeni do péče aj.

²² Matějček, Z., Koluchová, J. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 12

2.2 Typy pěstounské péče

Pro přehled uvádím, jaké **formy náhradní rodinné péče** v České republice rozlišujeme²³:

1. SVĚŘENÍ DO PÉČE JINÉ OSOBY NEŽ RODIČE
(dle ustanovení § 45 zákona o rodině²⁴)
2. OSVOJENÍ (adopce)²⁵
 - osvojení „zrušitelné“,
 - osvojení „nezrušitelné“,
 - mezinárodní osvojení.
3. PĚSTOUNSKÁ PÉČE
 - pěstounská péče,
 - pěstounská péče na přechodnou dobu.
4. PORUČENSKÁ PÉČE

Pro přehled je k dispozici příloha č. 2: Schéma – Typy náhradní rodinné péče a instituty k ochraně zájmů dítěte.

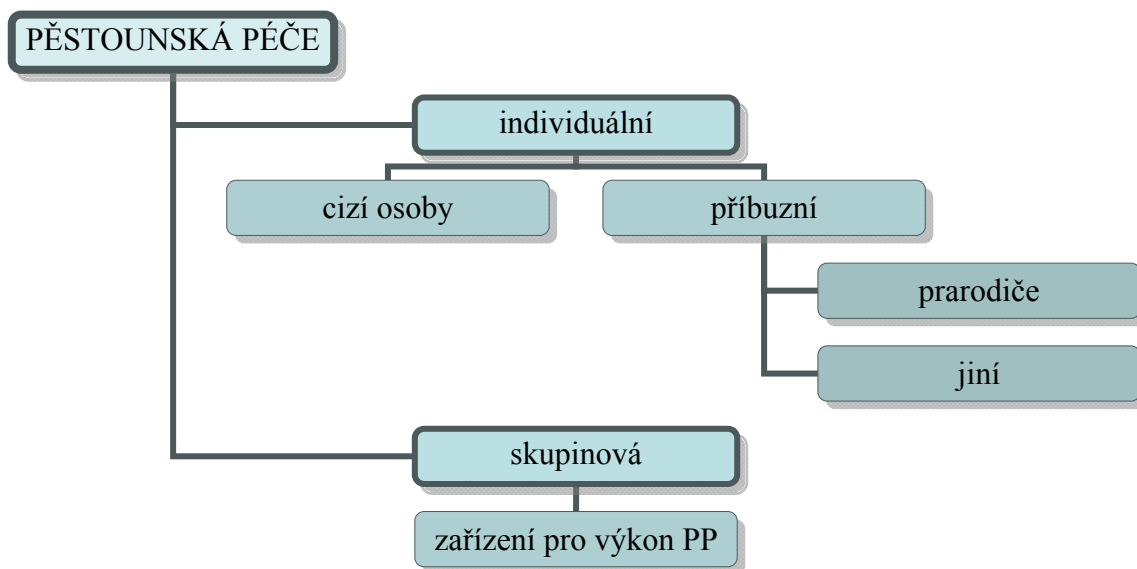
²³ Vávrová, A., Bubleová, V. *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Rozum a cit, 2007, s. 65

²⁴ „Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte.“ „Při rozhodnutí o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče vymezí soud rozsah jejich práv a povinností k dítěti.“ Tato forma náhradní výchovné péče je určena pro děti, u kterých je předpoklad jejich navrácení do původní rodiny

²⁵ Pozn.: **Osvojením** („adopcí“) vzniká mezi osvojitelem a osvojencem stejný poměr, jaký je mezi dětmi a rodiči a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský.

Pěstounem je osoba, která o dítě pečuje a vychovává je v případě, že toto nemohla naplnit vlastní rodina. Pěstounská péče ale není totéž, co osvojení! (*Bezplatná právní poradna* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.bezplatnapravni poradna.cz/online-zdarma/rodinne-pravo/stridava-pece-adopce-osvojeni/963-kdo-je-to-porucnik-opatrovnik-pestoun-osvojitel.html>)

Ad 3) PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Obrázek 1 – Rozdělení pěstounské péče

„Do pěstounské péče byly do roku 2000 svěřovány děti, u kterých byla splněna podmínka, že jejich výchova u rodičů není zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé. Tuto formulaci obsahoval zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. Od 1. dubna 2000 byla právní úprava pěstounské péče přesunuta do zákona o rodině a uvedená podmínka byla vypuštěna.

Do pěstounské péče jsou tedy svěřovány děti, jejichž výchova u rodičů není zajištěna, ať již dlouhodobě, nebo krátkodobě. Tato právní úprava již plně odpovídá základnímu pravidlu, podle kterého má náhradní rodinná péče přednost před ústavní výchovou. Zákon o rodině v § 46 vymezuje: *Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.*²⁶

Souhlas rodičů se svěřením dítěte do péče budoucích pěstounů (do tzv. předpěstounské péče) není zapotřebí, pokud je dítě v ústavní výchově nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na základě rozhodnutí soudu. U dětí, které nemají soudem nařízenou ústavní výchovu, je třeba souhlasu rodičů se svěřením do předpěstounské péče, a to i v případě, že je dítě v péči rodičů nebo v péči ústavu na žádost rodičů. Pro zachování platnosti rozhodnutí o předpěstounské péči, je nutné (dle ustanovení § 45b zákona

²⁶ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 5

o rodině) podáním návrhu u soudu zahájit řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče, a to do tří měsíců od právní moci rozhodnutí o předpěstounské péči.²⁷

V praxi jsou tedy uplatňovány tyto typy pěstounské péče:

Individuální pěstounská péče probíhá v běžném rodinném prostředí, tj. s pěstounkou a pěstounem, kteří většinou mají své vlastní děti nebo již děti vychovali. Jedná se o svazek podstatně volnější než při osvojení, a to především v otázce rodičovské identity – pěstounství už z principu nepřipouští stylizaci do postavení vlastních rodičů. Vnější znaky identity (křestní jméno i příjmení, jména rodičů a ostatní údaje z identifikačních dokladů) si dítě do nového svazku přináší z vlastní rodiny. Dnes častěji než dříve bývá zachován i kontakt dítěte s biologickými rodiči.

Jsou-li pěstouni neustále vedeni k tomu, aby se nevžívali do role vlastních rodičů, mají větší možnost přijímat dítě takové, jaké je – snáze se vyhnou přepjatému očekávání a získávají realističtější náhled.²⁸

Skupinová pěstounská péče se děje v zařízeních pro výkon pěstounské péče, což jsou velké pěstounské rodiny, někdy i s vlastními dětmi pěstounů a dalšími třeba 4–6 nebo i více dětmi přijatými.

Zařízení se zpravidla zřizuje v samostatném objektu nebo v prostorách, které zřizovatel vybaví jako byt pro rodinu s větším počtem dětí. Zřizovatel zařízení uzavírá s pěstounem písemnou dohodu o výkonu pěstounské péče v zařízení.

Pěstounské péče na přechodnou dobu

Od 1. června 2006 byla právní úprava pěstounské péče obohacena o novou specifickou modifikaci, která by měla zprostředkovat spoustě dětí okamžitější cestu do náhradní rodiny, a to pěstounskou péči na přechodnou dobu (dále jen PPPD).

S účinností od 1. 1. 2013 dochází k doplnění původních ustanovení o pěstounské péči na přechodnou dobu, a to úpravou postupu krajských úřadů při výběru vhodných osob pro výkon PPPD, jejich odborným posuzováním a vedením evidence pěstounů na přechodnou dobu. Tato profesionalizace pěstounské péče, jejímž cílem je zvýšení odborné kvality pěstounů, je jedním z cílů novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Podmínka, aby osoba, která se má stát pěstounem, splňovala

²⁷ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 5

²⁸ Matějček, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 47

předpoklady stanovené uvedeným zákonem, je nezbytná též proto, aby byly vyloučeny případy obcházení zákona zejména v oblasti zprostředkování pěstounské péče, a to v první řadě riziko nelegálního zprostředkování za úplatu.

Soud podle této úpravy může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do PPPD osobám na dobu:

- po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat (z důvodu zdravotních, výkonu trestu odnětí svobody a dalších),
- po jejíž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením,
- do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že tu není třeba souhlasu rodičů k osvojení.²⁹

Pěstounem na přechodnou dobu se může stát osoba, která byla před svěřením dítěte začleněna do evidence osob vhodných k výkonu PPPD. Postup specializovaného posouzení před zařazením do uvedené evidence je téměř shodný jako u osvojení či klasické pěstounské péče, avšak předpokládá se trochu rozsáhlejší příprava na přijetí dítěte, a to zejména z hlediska krátkodobosti takové péče a péče o dítě krátce po jeho narození. Motivem pro rozhodnutí stát se pěstounem na přechodnou dobu může být touha žadatele postarat se jednorázově o jedno dítě nebo chce tuto pomoc dětem poskytovat opakovaně a ujímat se dalších dětí.

Je-li dítě svěřeno do PPPD, je soud povinen nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřením dítěte do pěstounské péče. Za tím účelem se vyžaduje většinou zpráva od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.³⁰

„Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle 1 rok. To neplatí, pokud jsou do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče podle věty první u sourozence, který byl do pěstounské péče na přechodnou dobu témuž pěstounovi svěřen jako poslední.“³¹

²⁹ §27a zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

³⁰ § 27a odst. 8 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

³¹ § 27a odst. 9 zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

PPPD lze dělit podle mnoha kritérií, avšak nejdůležitější jsou:

Pěstouni se vztahem k původní biologické rodině (prarodiče, příbuzní, kamarádi aj.).

Jedná se o jednodušší typ PPPD z důvodu zachování identity rodu či širší rodiny. Je zde však nutné zkoumat, proč biologičtí rodiče selhávají, zda se nejedná o následek defektní výchovy prarodičů. V tomto případě není vhodné dát dítě do stejného prostředí, které již jednou deformovalo jeho rodiče.

Pěstouni bez vztahu k původní biologické rodině.

V tomto případě je složitější předávání dětí i lhůty, avšak příhodné pro danou situaci je sblížení biologické rodiny s rodinou náhradní.

Pro PPPD nejsou příliš vhodné bezdětní pěstouni, zejména u malých dětí, jelikož rozehrávají jejich nenaplněné tužby a odloučení se pak stává krutým zásahem do jejich života. Pokud tedy svěřit děti do PPPD bezdětným pěstounům, tak děti v postpubertálním věku, které mohou vést při školní docházce a popř. organizovat styk s konfliktními rodiči apod. Nejvhodnější pro PPPD jsou pěstouni s již odrostlými dětmi, protože mají již uspokojené rodičovské tužby, je minimalizována hrozba adoptivní motivace a nezvládnutelná fixace na dítě. Minimální věk vlastních dětí v rodině pěstounů se doporučuje 6, nejlépe však 10 let, kdy již lze dětem vysvětlit, že si nemají utvářet blízký vztah k novému členu rodiny. Optimální věkový rozdíl mezi vlastními a pěstounskými dětmi je alespoň 10 let (popř. 6 let, ne méně!). Také je důležité zohlednit pohlaví dospívajících dětí, aby nedošlo ke vzniku erotické vazby, např. mezi dospívající dívkou v rodině a o pár let starším chlapcem, který má být umístěn do pěstounské rodiny. Obecně je tedy zapotřebí se zaměřit a využít ty situace, kdy samovolně nevzniká intenzivní citová vazba jak mezi pěstouny a svěřenými dětmi, tak především mezi svěřenými dětmi a dětmi vlastními.³²

Na hranici mezi dočasnou a trvalou pěstounskou péčí je tzv. **respitní pěstounská péče**, což znamená střídavou péči o postižené dítě mezi biologickými rodiči a náhradními rodiči (např. v poměru 3 týdny a 1 týden).

Ad 4) **PORUČENSKÁ PÉČE**

Péče poručníka, který osobně pečuje o svěřené dítě, je hmotně podporována státem obdobně jako pěstounská péče v případech, kdy poručník nemá k dítěti vyživovací povinnost. Poručník je zákonným zástupcem dítěte a je nositelem rodičovské zodpovědnosti vůči dítěti.

³² http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html

Dítě může být svěřeno přímo do péče poručníka, nebo je-li dítě nejdříve umístěno do pěstounské péče a v jejím průběhu dojde ke změně podmínek (např. rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, došlo k omezení rodičovské zodpovědnosti nebo k pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti či rodiče ztratili způsobilost k právním úkonům, úmrtí obou rodičů), mohou být současní pěstouni stanoveni poručníky. Mezi dítětem a poručníkem ze zákona nevzniká stejný poměr, jaký je mezi dítětem a rodiči.³³

Jestliže to není v rozporu se zájmy dítěte, soud ustanoví poručníka na základě doporučení rodičů. Pokud však nebyl nikdo takto doporučen, soud ustanoví poručníkem někoho z příbuzných, osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, případně jinou fyzickou osobu.

Ustanovení poručníky nezletilého dítěte mohou být i manželé.³⁴ Zde se ve zvýšené míře preferuje zájem dítěte na ustanovení poručníka.

Za řádné plnění této funkce poručník odpovídá soudu a podléhá jeho pravidelnému dohledu, a to především ohledně správy majetku dítěte, ale i jeho osobních záležitostí. Obyčejně v ročních intervalech poručník předkládá soudu informace o osobě poručenice a účty ze správy jeho jmění. Soud může v některých případech poručníka oprostít od povinnosti podávat podrobné vyúčtování. Rozhodnutí poručníka v zásadních záležitostech, týkající se dítěte, musí být schváleny soudem.³⁵

O ustanovení poručníka dítěti vždy rozhoduje soud formou rozsudku, a to v případě, že rodiče:

- zemřeli,
- byli zbaveni rodičovské odpovědnosti,
- byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti,
- nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu.³⁶

2.3 Finanční zajištění

Finanční podpora pro pěstouny byla do 31. 12. 2012 zajištěna dávkami pěstounské péče dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (hlava VII: §36–§43). Od 1. 1. 2013

³³ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 4

³⁴ § 79 odst. 1, 2 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

³⁵ § 80 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

³⁶ Matějček, Z., Koluchová, J. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 17

jsou nově poskytovány tyto dávky podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 401/2012 Sb. (hlava II.: § 47e–§ 47n):

Jako pěstounská péče se pro účely dávek pěstounské péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou v evidenci, tj. fyzická osoba, která je vedena v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, a osobou pečující, tedy osobou:

- která je pěstounem,
- která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- které je před rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dočasně svěřeno do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče (tzv. předpěstounská péče),
- která je poručníkem dítěte, jestliže o dítě osobně pečuje,
- která má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem.³⁷

➤ **Příspěvek na úhradu potřeb dítěte**

Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte má nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče. Nárok je zachován i po dosažení zletilosti dítěte, nejdéle však do dvacátého šestého roku jeho věku, jde-li o nezaopatřené dítě podle zákona upravujícího státní sociální podporu, které trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení jeho zletilosti osobou pečující. Nárok na příspěvek má i dítě, které bylo svěřeno osobě v evidenci. Nárok na tuto dávku trvá pouze do zletilosti dítěte.

Tabulka 1 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte

DÍTĚ VE VĚKU	MĚSÍČNÍ VÝŠE PŘÍSPĚVKU
do 6 let	4 500 Kč
6–12 let	5 550 Kč
12–18 let	6 350 Kč
18–26 let	6 600 Kč

³⁷ §4a zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Jde-li o dítě, které je podle zákona o sociálních službách osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby, měsíční příspěvek na úhradu potřeb dítěte náleží ve výši uvedené v tabulce 2.

Tabulka 2 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte, je-li dítě osobou závislou na pomoci jiné osoby

Dítě ve věku	Dítě ve stupni závislosti I (lehká závislost)	Dítě ve stupni závislosti II (středně těžká závislost)	Dítě ve stupni závislosti III (těžká závislost)	Dítě ve stupni závislosti IV (úplná závislost)
do 6 let	4 650 Kč	5 550 Kč	5 900 Kč	6 400 Kč
6–12 let	5 650 Kč	6 800 Kč	7 250 Kč	7 850 Kč
12–18 let	6 450 Kč	7 800 Kč	8 300 Kč	8 700 Kč
18–26 let	6 750 Kč	8 100 Kč	8 600 Kč	9 000 Kč

V tabulce níže jsou uvedeny výše nároků na dávku příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Jsou zde porovnány částky vyplácené do 31. 12. 2012 dle zákona o státní sociální podpoře (modrá barva) a od 1. 1. 2013 dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (černá barva). Rozdíl částek je pak uveden zelenou barvou (v případě kladné hodnoty) nebo červenou barvou (v případě záporné hodnoty).

Tabulka 3 – Porovnání výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte

Výše PPÚhr	Bez závislosti		Závislost I		Závislost II		Závislost III		Závislost IV	
Nezaopatřené dítě do 6 let	4 002	4 500	4 089	4 650	5 046	5 550	5 394	5 900	5 394	6 400
		+498		+561		+504		+506		+1 006
Nezaopatřené dítě 6 až 12 let	4 922	5 550	5 029	5 650	6 202	6 800	6 634	7 250	6 634	7 850
		+628		+621		+598		+616		+1 216
Nezaopatřené dítě 12 až 15 let	4 922	6 350	5 029	6 450	6 202	7 800	6 634	8 300	6 634	8 700
		+1 428		+1 421		+1 598		+1 666		+2 066
Nezaopatřené dítě 15 až 18 let	5 635	6 350	5 758	6 450	7 105	7 800	7 595	8 300	7 595	8 700
		+715		+692		+695		+705		+1 105
Nezaopatřené dítě 18 až 26 let	5 635	6 660	5 758	6 750	7 105	8 100	7 595	8 600	7 595	9 000
		+965		+992		+995		+1 005		+1 405
Dítě, které není nezaopatřené	3 430	0	5 758	0	7 105	0	7 595	0	7 595	0
		-3 430		-5 758		-7 105		-7 595		-7 595

Zdroj: MPSV

➤ **Příspěvek při ukončení pěstounské péče**

Nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče má fyzická osoba, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Výše jednorázového příspěvku činí **25 000 Kč**.

➤ **Odměna pěstouna**

Nárok na odměnu pěstouna má osoba pečující a osoba v evidenci, a to i po dosažení zletilosti dítěte, pokud má nárok na „příspěvek na úhradu potřeb“. Pokud jsou oba manželé osobou pečující nebo osobou v evidenci, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich.

Výše odměny pěstouna činí za kalendářní měsíc

a) **8 000 Kč**, je-li pečováno o jedno dítě,

b) **12 000 Kč**, je-li pečováno o 2 děti,

c) **20 000 Kč**,

1. je-li pečováno alespoň o 3 děti,

2. je-li pečováno alespoň o 1 dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost),

3. jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě, nebo

d) **24 000 Kč**, pečuje-li pěstoun alespoň o 1 dítě, které mu bylo svěřeno na přechodnou dobu, a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost).

Za každé další dítě svěřené do péče osoby pečující se odměna pěstouna zvyšuje vždy o 4 000 Kč.

Pokud je osoba pečující nebo osoba v evidenci rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte, náleží jí odměna pěstouna vždy, pokud pečuje alespoň o 3 děti nebo o alespoň 1 dítě ve II., III. nebo IV. stupni závislosti. V ostatních případech (pečuje-li o 1 nebo 2 zdravé děti či děti v I. stupni závislosti) jí náleží odměna pěstouna pouze v případech hodných zvláštního zřetele, zejména s ohledem na sociální a majetkové poměry a s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte.

Odměna pěstouna se pro účely zákonů upravující daně z příjmů, pojistné na sociální zabezpečení, pojistné na úrazové pojištění a pojistné na všeobecné zdravotní pojištění považuje za příjem ze závislé činnosti.

➤ Příspěvek při převzetí dítěte

Nárok na příspěvek při převzetí dítěte má osoba pečující, která převzala dítě do pěstounské péče. Jednorázová částka příspěvku při převzetí dítěte je uvedena v tabulce 4.

Tabulka 4 – Výše příspěvku při převzetí dítěte

do 6 let	8 000 Kč
6–12 let	9 000 Kč
12–18 let	10 000 Kč

➤ Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla

Na příspěvek má nárok osoba pečující, která má v pěstounské péči nejméně 3 děti nebo má nárok na odměnu pěstouna z důvodu péče o 3 děti, včetně zletilých nezaopatřených dětí, jež zakládají osobě pečující nárok na odměnu pěstouna. Výše příspěvku na zakoupení motorového vozidla činí 70 % pořizovací ceny motorového vozidla nebo prokázaných výdajů na opravy, nejvýše však 100 000 Kč. Podmínkou dále je, že osoba pečující nesmí motorové vozidlo používat k výdělečné činnosti.

Vedle dávek pěstounské péče, kterými stát finančně podporuje pěstouny a poručníky, kteří pečují o svěřené děti, mohou děti a pěstouni pobírat i další dávky, a to ze systému státní sociální podpory.³⁸ Nejčastěji to bývá přírůstek na dítě a rodičovský příspěvek.

Současně je také dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí § 47d poskytován **státní příspěvek na výkon pěstounské péče**, na který má nárok obecní úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu má osoba pečující nebo osoba v evidenci trvalý pobyt, nebo obecní úřad obce s rozšířenou působností, obecní úřad, krajský úřad či pověřená osoba, které uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče (podle § 47b zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Tento státní příspěvek je určen na pokrytí nákladů vynakládaných na zajišťování pomoci osobám pečujícím, osobám v evidenci nebo svěřeným dětem a na provádění dohledu nad pěstounskou péčí.

³⁸ Dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

2.4 Motivy pěstounské péče

Přijetím dítěte do pěstounské péče vzniká náhradní rodina. Dítěti zůstávají obvykle zachovány vztahy s původní rodinou, nejčastěji s rodiči, ale mnohdy také s babičkou či dědou nebo se sourozenci, kteří mohou vyrůstat i v jiných rodinách, popř. v ústavních zařízeních. Toto jsou všechno lidé, kteří se nějakým způsobem dostanou do vztahu s náhradní rodinou.

- PROČ?
- Proč chce člověk přijmout do rodiny dítě, které se mu nenarodilo?
 - Co je motivací k přijetí dítěte do pěstounské péče?
 - Co je důležité při rozhodování?

Nejčastější důvody, které vedou k rozhodnutí přijmout dítě do péče:

Touha mít dítě

Soužitím s dětmi dát svému životu smysl, avšak vlastní vysněné miminko stále nepřichází. Zvažovaná adopce bohužel také nevyšla, např. z důvodu vysokého věku adoptivních rodičů, v rodině již je vlastní dítě či dlouhá čekací doba na malé, zdravé, právně volné miminko většinového etnika. To je důvodem volby pěstounské péče – jako možné alternativy náhradního řešení. Děti do pěstounské péče je více, zájemců však méně. Je ale nutné si uvědomit, že nejčastějším důvodem, proč je dítě nabízeno do pěstounské péče, je to, že dítě není právně volné (v jeho životě stále figuruje původní rodina). Jestliže by tomu tak nebylo, mohlo by být dítě osvojeno. Je tedy třeba počítat s tím, že dítě může mít kontakt a vztah se svou původní rodinou. Je-li to však pro adoptivní rodiče nepřijatelné, pak je vhodnější si podat žádost o pěstounskou péči s výhledem na osvojení (některé malé děti čekají v ústavu, až se vyřeší jejich právní situace).³⁹

Pořídít svému dítěti sourozence

Důvod, který snadno přivodí myšlenku přijmout dítě z dětského domova. Tímto činem by se současně pomohlo dítěti, kterému vlastní rodina přestala fungovat. Jelikož v rodině již některé děti žijí, je rozumné přijmout do rodiny takové dítě, aby v rámci sourozeneckého

³⁹ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 7

postavení bylo věkem nejmladší. Důležité je taktéž rozhodnutí, zda se do konkrétní rodiny hodí více dívka či chlapec, nebo zda je to jedno.⁴⁰

Touha pomoci dítěti aneb udělat dobrý skutek

Na počátku tohoto rozhodnutí může být například novinový článek anebo televizní film o počtu opuštěných dětí, které žijí v ústavních zařízeních a kterým by v jejich životní situaci pomohla náhradní rodina. Možná je důvodem zhlédnutí fotografie dítěte s milou a okouzující tvářičkou pod nápisem „Hledáme...“ Toto prvotní nadšení je důležité řádně zvážit, jelikož samo o sobě není dostačující. V tomto případě je vhodné promluvit si s těmi, kteří se náhradní rodinnou péčí dlouho zabývají – se zkušenými pěstouny, s odborníky, přečíst si dostupnou literaturu, podívat se na internetové diskuse apod.⁴¹

Zúročit své vychovatelské dovednosti

Vlastní, dobře vychované, ale již třeba dospělé děti, které se úspěšně zařadily do života, opustily „hnízd“ a to nyní zůstalo prázdné. Dát domov a lásku dalšímu dítěti by bylo zúročení rodičovských schopností, dovedností i dosavadních zkušeností. Je podstatné vědět, že děti, které přicházejí do pěstounské péče, jsou již nějakým způsobem ovlivněny svou minulostí – možná bude třeba mnohé uzdravovat a napravovat. Mohou nastat různé problémy, které jiní lidé nikdy neřešili a řešit nemuseli, a okolí této nové životní situaci nemusí úplně rozumět. Je nezbytné si uvědomit, že jde o jiné rodičovství než biologické – napínavé, náročné, dobrodružné a také smysluplné a obdarovávající.⁴²

Inspirace z životního příběhu někoho v okolí

Pomoci dítěti

„Dítě, které nemůže vyrůst ve vlastní rodině, pomoc opravdu potřebuje. Nejvhodnějším prostředím je pro další život dítěte náhradní rodina. Ale pomoci složitému, zraněnému dítěti, které má za sebou spoustu negativních zkušeností a na základě těchto zkušeností se také chová, není jednoduché.“⁴³

⁴⁰ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 7

⁴¹ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 7–8

⁴² Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 8

⁴³ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 8

Uplatnění na trhu práce a s tím související finanční odměna

V důsledku profesionalizace pěstounské péče, kdy současné legislativní změny mají podpořit výchovu dětí v přirozeném prostředí, popřípadě v náhradním rodinném prostředí a omezit jejich umístování do ústavů, dochází k větší podpoře pěstounské péče a sjednocování jejího hmotného zabezpečení. Dle mého názoru se tedy tato skutečnost nabízí jako další motiv pro přijetí dítěte do pěstounské péče. Pěstounskou péči na přechodnou dobu lze považovat za povolání, což umožňuje jisté uplatnění na trhu práce a také finanční odměnu neboli plat za výkon této činnosti.

Motivace je velmi důležitým činitelem při zodpovědném zvažování, jaké dítě dokáže pěstoun přijmout a vychovat. „Na tento úkol je třeba být dobře připraven a mít i dobré podmínky pro výchovu dítěte. Každá rodina unese jen určitou zátěž. A jen reálná, dobře připravená rodina může pomoci dítěti a neublížit přitom sama sobě.“⁴⁴ V případě potřeby je na místě vyhledat pomoc odborníků, a to dokonce již ve fázi uvažování o přijetí dítěte do rodiny.

2.5 Statistické údaje o počtu dětí v náhradní rodinné péči

Posílení práv dětí, o které se díky reformě systému péče o ohrožené děti místo ústavů budou starat profesionální pěstouni, je v oblasti péče změnou, kterou Česko v uplynulých desítkách let nepamatuje. Domova se tak dočkají i děti nemocné, zneužívané, závislé na drogách nebo děti z babyboxů, které potřebují najít náhradní rodinu v co nejkratší době, třeba i během pár hodin. Po zrušení kojeneckých ústavů a dětských domovů, což je výsledkem aktuální reformy systému péče o ohrožené děti, bude stát potřebovat minimálně stovky nových pěstounů. Panují však obavy, zda se podaří zajistit dostatečný počet náhradních rodin. Stát je bude cíleně hledat, a proto se počítá i s vyššími odměnami pro pěstouny.

„Vládu k této razantní změně péče o kojence a předškoláky donutily především mezinárodní organizace zabývající se právy dětí. Ve vyspělých zemích Evropy totiž už dávno není zvykem posílat kojence do ústavů a k tomuto pravidlu se připojily i některé země bývalého východního bloku, pouze Česko dlouho váhalo.“⁴⁵

⁴⁴ Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 8

⁴⁵ zdroj: http://zpravy.idnes.cz/vlada-zrusila-kojenecke-ustavy-deti-dostanou-pestouni-pgb-/domaci.aspx?c=A120105_1710948_domaci_jw

Pro přehled současné situace jsem vypracovala následující tabulky o počtu umístěných dětí do náhradní rodinné péče, o počtu pěstounů a pěstounských rodin, vývoj počtu žádostí o náhradní rodinnou péči, ale i přehled počtu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, které potřebují pomoc.

Tabulka 5 – Počet dětí a mladistvých umístěných do náhradní rodinné péče⁴⁶

	2010	2011
Do péče budoucích osvojitelů	462	451
Osvojení	549	478
Do péče jiných fyzických osob než rodičů	2 111	1 371
Do péče budoucích pěstounů	325	347
Děti v náhradní rodinné péči k 31. 12.	14 618	14 976

Tabulka 6 – Počet pěstounů a pěstounských rodin⁴⁷

	2010	2011
Počet pěstounů k 31. 12.	8 504	9 302
Počet pěstounských rodin k 31. 12.	6 819	7 203

Tabulka 7 – Vývoj počtu žádostí o náhradní rodinnou péči⁴⁸

POČET ŽÁDOSTÍ PODANÝCH VE SLEDOVANÉM ROCE	2010	2011
Žádosti o osvojení	682	673
Žádosti o pěstounskou péči	621	703
Žádosti o poručenství (dle § 78 zák. o rodině)	317	337
Žádosti o svěření do výchovy jiné osoby než rodiče (dle § 45 zák. o rodině)	712	817
CELKEM	2 332	2 530

⁴⁶ zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

⁴⁷ zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

⁴⁸ zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

Tabulka 8 – Počet týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí – matkou, otcem, oběma rodiči, partnerem matky či otce, sourozencem, nevlastním sourozencem, prarodičem, jiným příbuzným, jinou zodpovědnou osobou (učitelem, vychovatelem) nebo nezjištěnou osobou⁴⁹

POČET DĚTÍ	2010	2011
Tělesné týrání	670	735
Psychické týrání	805	972
Sexuální zneužívání	786	777
Dětská pornografie	28	31
Dětská prostituce	11	10
Zanedbávání dětí	2 672	3 889
CELKEM	4 972	6 414

⁴⁹ zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

3 ÚSTAVNÍ PÉČE

„**Ústavní péče** – svěřeni do péče zařízení (děti s nařízenou ochrannou výchovou nebo ústavní výchovou, děti v péči zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, děti umístěné do ústavů rodiči, zařízení, ve kterých je uskutečňována ústavní péče – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let věku, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, dětská centra, dětské domovy, dětské domovy se školou, domovy pro osoby se zdravotním postižením).

V ústavní péči jsou tedy děti s nařízenou ústavní výchovou, děti, které byly soudem svěřeny do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, ale také děti, které byly do péče zařízení svěřeny rodiči, resp. osobami odpovědnými za jejich výchovu.“⁵⁰

Ústavní výchova je soudně nařízené výchovné opatření v případech, kdy je závažně narušena nebo ohrožena výchova dítěte a jiné výchovné postupy nevedly k nápravě anebo jestliže z jiných vážných důvodů rodiče nemohou zajistit výchovu dítěte. Ústavní výchova je vedle ochranné výchovy jednou z forem náhradní kolektivní výchovy. Tento institut nachází své uplatnění tehdy, pokud mírnější prostředky se minuly účinkem vůči dítěti. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, která mají přednost před výchovou ústavní.⁵¹

V České republice je bohužel ústavní výchova pro spoustu dětí definitivním řešením nebo velmi dlouho trvajícím prozatímním východiskem.

Jestliže rodina neplní svou funkci, výchova dítěte je značně ohrožena nebo oslabena a jiné výchovné postupy nevedly k nápravě anebo se rodiče či osoby odpovědné za výchovu nemohou o dítě ze závažných důvodů starat, starat se nechtějí nebo to neumějí, může soud dítě umístit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo může nad dítětem nařídit ústavní výchovu. Za závažné ohrožení výchovy dítěte podle současné právní úpravy se nepovažují nedostatečné bytové nebo majetkové poměry rodičů nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno. V tomto případě je soud povinen (dle § 46 odst. 5 zákona o rodině) alespoň jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda přetrvávají důvody pro nařízení uvedeného opatření nebo

⁵⁰ Bubleová, V. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 37

⁵¹ § 46 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

není-li možné dítěti zabezpečit náhradní rodinnou péči. Soud taktéž soustavně sleduje provádění výchovných opatření jím učiněných a hodnotí jejich účinnost.

K odebrání dítěte z jeho přirozené rodiny nebo náhradní rodiny a současně k nařízení ústavní výchovy je oprávněn pouze soud, a to formou rozsudku.

Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu 3 let, nicméně před uplynutím 3 let od jejího nařízení ji lze prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají, a to i opakovaně, vždy však nejdéle na dobu 3 let. Po dobu, než soud rozhodne o zrušení nebo o prodloužení ústavní výchovy, dítě zůstává v ústavní výchově, i když již uběhla doba dříve rozhodnutím soudu stanovená.⁵²

Zařízení může na základě žádosti poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě (připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let) i po ukončení výkonu ústavní výchovy či ochranné výchovy, na základě smlouvy uzavřené mezi touto nezaopatřenou osobou a zařízením (nejpozději do 1 roku od ukončení této výchovy).⁵³

Pokud se jedná o institut ústavní výchovy, tento je spjat s pojmem *sanace rodiny*. Sanace je chápána jako práce s rodinami dětí zanedbávajícími péči, nebo rodinami sociálně vyloučenými. V rámci sanace rodiny by měl být dané rodině vytvořen prostor k uspořádání rodinné situaci, pro kterou bylo dítě odebráno. Měly by být udržovány vztahy mezi rodiči a dítětem. V potaz je ale nutné brát i skutečnost, že v některých konkrétních případech je odebrání dítěte z rodiny nezbytné. Tento aspekt připadá v úvahu tam, kde by návratem do rodiny bylo dítě ohroženo na životě, zdraví či psychickém vývoji.

3.1 Systém a druhy ústavních zařízení

Individuální typy zařízení, ve kterých je v České republice realizován výkon ústavní výchovy, spadají do působnosti tří odlišných rezortů, které mají rozdílnou právní úpravu, jiný systém financování, různé metodické pokyny, různorodé požadavky na zaměstnance i jejich kvalifikaci. Legislativa o výkonu ústavní výchovy je koncipována jako ustanovení pro školská zařízení a adekvátně je díky odkazu v zákoně o sociálních službách používán i pro zařízení v kompetenci MPSV.⁵⁴

⁵² § 46 odst. 2 zákona 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

⁵³ § 2 odst. 6, zákona 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivněvýchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁵⁴ Bubleová, V. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 55

Zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy:

➤ **Kojenecký ústav a dětský domov pro děti do tří let věku**

Jedná se o zdravotnické zařízení léčebně preventivní péče v rezortu Ministerstva zdravotnictví pečující o děti ve věku do tří let (upraveno zákonem o péči o zdraví lidu).

➤ **Diagnostický ústav**

Je školské zařízení v rezortu MŠMT (upraveno zákonem o výkonu ústavní výchovy a zákonem o školských zařízeních).

Po nařízení ústavní výchovy jsou do diagnostických ústavů zařazeny děti za účelem komplexního vyšetření. Pobyt zde obvykle trvá osm týdnů. Na základě celkového vyšetření zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení, pak diagnostický ústav umisťuje děti do výchovných ústavů, dětských domovů nebo dětských domovů se školou. Výchovné skupiny diagnostických ústavů nebo celé ústavy jsou členěny podle věku dětí nebo podle pohlaví.

➤ **Dětský domov**

Je školské zařízení v rezortu MŠMT (upraveno zákonem o výkonu ústavní výchovy a zákonem o školských zařízeních).

Do dětského domova jsou umisťovány děti obvykle ve věku od 3 do 18 let, popř. do zakončení přípravy na budoucí povolání, nejvýše však do 26 let. Do dětského domova jsou taktéž umisťovány nezletilé matky s jejich dětmi. Cílem dětského domova je zabezpečovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažnou poruchu chování. Vzdělávání těchto dětí se uskutečňuje ve školách mimo dětský domov.

➤ **Dětský domov se školou**

Je školské zařízení v rezortu MŠMT (upraveno zákonem o výkonu ústavní výchovy, a zákonem o školských zařízeních).

Do dětského domova se školou jsou obvykle umisťovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Smyslem těchto dětských domovů je zabezpečit péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování, které vyžadují výchovně léčebnou péči z důvodu trvalé nebo přechodné duševní poruchy anebo mají nařízenou ochrannou výchovu. Vzdělávání dětí probíhá zpravidla ve škole, která je součástí zařízení.

➤ **Výchovný ústav**

Je školské zařízení rezortu MŠMT (upraveno zákonem o výkonu ústavní výchovy a zákonem o školských zařízeních).

Výchovný ústav zajišťuje péči dětem starším patnácti let se závažnými poruchami chování, kterým byla nařízena ústavní výchova či ochranná výchova. Sem může být umístěno i dítě starší dvanáct let, pokud má uloženou ochrannou výchovu a v jehož chování se vyskytují natolik závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Ve výjimečných případech (u zvláště závažných poruch chování), lze do tohoto zařízení umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou mladší 15 let. Výchovné ústavy jsou organizovány pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou odděleně.

➤ **Domov pro osoby se zdravotním postižením**

Je zařízení sociálních služeb v rezortu MPSV (dle právní úpravy zákona o sociálních službách).

Do těchto zařízení jsou umísťovány děti, u kterých nepříznivý zdravotní stav vyžaduje zvláštní specializovanou péči.⁵⁵

Mimo systém zařízení, ve kterých je realizován výkon ústavní výchovy, stojí **zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**. Na tato zařízení se nevztahuje legislativa o výkonu ústavní výchovy.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoli péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.⁵⁶

Dítě je umístěno v zařízení na základě:

- rozhodnutí soudu,
- žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností,
- žádosti zákonného zástupce dítěte,
- požádá-li o to dítě.⁵⁷

⁵⁵ Bubleová, V. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 55–57

⁵⁶ § 42 odst. 1 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁷ § 42 odst. 2 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Určitou alternativou pomoci dětem žijícím v ústavní péči je pobyt dítěte mimo ústav, tzv. „**hostitelská péče**“ (nejedná se však o institut náhradní rodinné péče). Jedná se o institut, kdy děti z dětských domovů jezdí na návštěvy, víkendy či prázdniny do rodin. Tyto návštěvy umožňují dětem, které nejsou nahlášené do některé náhradní rodinné péče (tj. děti staršího věku, děti které nejsou právně volné a udržují kontakt s biologickými rodiči), aby navázaly nové přátelské vztahy a současně si osvojily standardy rodinného života.

Na základě písemného souhlasu úřadu obce s rozšířenou působností, který je opatrovníkem dítěte, může ředitel ústavu povolit dítěti prozatímní (většinou víkendový nebo prázdninový) pobyt mimo zařízení, a to i u jiných osob než u rodičů či příbuzných. Tato forma péče nepředpokládá eventualitu trvalého umístění dítěte v „hostitelské“ rodině.

Před vydáním souhlasu kompetentní úřad zjišťuje sociální a rodinné prostředí, ve kterém se bude dítě zdržovat. Většinou si u krajského úřadu vyžádá odborný posudek osob, které mají o poskytování „hostitelské péče“ zájem. Jestliže bylo dítě umístěno do ústavního zařízení na základě žádosti rodičů nebo zákonných zástupců, je možné tuto formu pomoci povolit pouze na základě jejich písemného souhlasu.⁵⁸

Tento způsob pomoci je vhodný zejména pro děti, které již dlouho žijí v institucionální péči. Týká se převážně starších dětí, které již dokážou pochopit, že se jedná pouze o dočasné pobyty, dětí s nejrůznějšími zdravotními či výchovnými problémy, dětí lišícího se etnika, sourozeneckých skupin apod.

U zájemců o poskytování „hostitelské péče“ se můžeme v nemalém množství případů setkat s mylnými představami o tom, kterým dětem má být tato péče poskytována a v čem vůbec samotná pomoc spočívá. Má-li být tedy tato pomoc pro dítě prospěšná, musí být nesporně odborná, dlouhodobá a poskytována s velkou citlivostí. Je zapotřebí, aby žadatelé spolupracovali s odborníky a byli na poskytování této pomoci dokonale připraveni.⁵⁹

3.2 Funkce ústavní péče

Ústav je do jisté míry světem pro sebe se soběstačným řádem, životem omezenějším a předvídatelnějším než v okolním sociálním prostředí. Aby mohlo dítě v klidu vyrůstat,

⁵⁸ § 30 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁹ Bubleová, V. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011, s. 57

aby si osvojilo, co si osvojit má, potřebuje uzavřené, stálé prostředí chráněné před vnějším chaotickým světem, dům či byt. Dítě ještě neumí obstát v prostředí velkého světa, daří se mu dobře v prostředí omezeném jen na několik pečujících osob, několik místností, na nejbližší okolí bydliště apod. Být někde doma znamená být v prostředí, které cítíme jako svoje, to pravé, normální, i když jiným lidem se totéž prostředí jeví jako cizí či zvláštní. Ústav je však vždy pokusem o umělý domov...⁶⁰

„Stejně jako rodiny a státy, udržují ústavy svůj vnitřní řád soubory pozitivních a negativních sankcí. V ústavech, stejně jako v jiných organizacích, existuje hierarchie společenských pozic, formální nadřízenost se ovšem nemusí krýt s nadřízeností neformální. Ústavy mají svůj folklor, mají svůj slovník, svou atmosféru, již je možno doslova cítit nosem. Vůči vnějšimu světu jsou více či méně uzavřené, vstup do nich je kontrolovaný. Mezi klienty a personálem existuje hranice, jejíž obdobou je mezigenerační hranice rodinná. Přístupnost určitých míst v ústavech je regulována pravidly, která souvisí s hierarchií společenského postavení. V ústavech není ponecháno náhodě, kdo, s kým, a kde může být v kontaktu.“⁶¹

Hlavní funkcí ústavů, jak uvádí Matoušek, je *podpora a péče*. Tato funkce je v popředí v zařízeních poskytujících náhradu za chybějící či nefunkční rodinu (kojenecké ústavy, dětské domovy), v ústavech pro svobodné matky s dětmi, v zařízeních pro osoby s těžkým mentálním nebo fyzickým postižením apod. V takových zařízeních je poskytováno chybějící zázemí a péče, které jsou pro člověka nezbytné, a v mnoha případech by bez této pomoci nebyl schopen přežít.

Jako další důležitou funkci ústavů Matoušek uvádí *léčbu, výchovu a resocializaci*, a to především v nemocnicích, léčebných a rehabilitačních ústavech, v zařízeních pro rizikovou mládež či propuštěné vězně apod.

„Pro mladé lidi bez zázemí funkční rodiny představují pracovníci zařízení zdroje podpory, jež by jinde a v této podobě dostupné nebyly. Kromě podpory vztahové je jim však poskytována i podpora ve smyslu obživy, střechy nad hlavou, praní prádla aj.“⁶²

⁶⁰ Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 19–20

⁶¹ Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 21

⁶² Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 22, 23

3.3 Dopady ústavní péče

Naproti důležitým funkcím ústavů je tedy nutné zmínit rizika či negativní dopady ústavní výchovy. Je jednoznačně prokázáno, že ústavní péče zejména v nejnižším věku, byť by trvala jen několik měsíců, znamená vážný zásah do vývoje jedince a má negativní následky na rozvoj osobnosti. Absence stabilního a vřelého emočního kontaktu, který je jednou ze základních potřeb dítěte, vede k prokazatelným oslabením a poruchám v celé řadě oblastí vývoje (u dětí jsou pozorovány nižší růstové parametry, vyšší nemocnost, potíže s imunitou atd.). Děti vychovávané v ústavních zařízeních vykazují ve všech etapách života potíže v navazování a udržování mezilidských vztahů, je zaznamenáváno vyšší riziko užívání návykových látek, páchané trestné činnosti a podobně.⁶³

Matoušek uvádí jako nejzávažnější riziko dlouhodobého pobytu v ústavu tzv. *hospitalizmus*, což znamená dobrou adaptaci na umělé ústavní podmínky, která je však doprovázena snižující se schopností adaptace na neústavní, civilní život. V ústavu je vždy poskytnuto plné zaopatření – strava, teplo, praní, žehlení, péče o finance, organizace práce i mimopracovních aktivit a celkově obstarávání předmětů potřebných k životu. Dochází zde pouze ke styku s omezeným počtem spoluobytel ústavu a nepočetným týmem profesionálů (střední zdravotnický personál, pediatři, dětské psychologové, fyzioterapeuti, sociální pracovníci, speciální pedagogové), pohyb je omezen především na ústavní prostory a jejich blízké okolí. Život v tomto redukováném světě má mnoho následků – snížená schopnost komunikovat, ztráta zájmu o lidi a svět, vyhledávání náhradního uspokojení, regresi (návrat) do ranějších vývojových stadií aj. Všechny uzavřené instituce nesou riziko vzniku tzv. *ponorkové nemoci*, uzavřené instituce s autoritativním režimem mohou být i dobrou živnou půdou pro *šikanování*. Jistou daní za pobyt v ústavu je *ztráta soukromí*, jelikož obyvatel ústavu je nucen sdílet omezený prostor s ostatními obyvateli, které si navíc sám nemohl vybrat a je nucen přizpůsobovat se jak potřebám spoluobytel, tak i režimu ústavu. Jeho projevy jsou neustále pod veřejnou kontrolou a ustavičně hrozí, že nebudou někomu vyhovovat. V důsledku kombinace uvedených nepříznivě působících vlivů se může ústavní pobyt stát vážným psychickým *traumatem*, které člověka dlouhodobě poznamená, a může vést k neochotě a neschopnosti stýkat se s lidmi, kteří nebyli obdobně postiženi. Jedinec tedy vyhledává ty, kteří prošli stejnou zkušeností a jen v jejich společnosti se cítí dobře.⁶⁴

⁶³ Práce a sociální politika č. 11, ročník 8, 10. 11. 2011

⁶⁴ Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 118–123

Jeronym Klimeš jako dopady ústavní výchovy na dítě uvádí:

Nižší inteligence

Poukazuje na závěry výzkumů, které prokazují u dětí z ústavů nižší inteligenci než u dětí vychovávaných v rodině a v důsledku toho naprosto tristní poměr u vysokoškoláků, kde bychom děti z ústavů našli jen zřídka. Klimeš v této souvislosti hovoří přímo o zmrzačení dětí ústavním prostředím a přirovnává následky ústavní výchovy k následkům demence, kdy vymírají celé populace mozkových buněk a ztráty jsou tudíž nevratné.

Vývoj řeči a vliv rodičů

Okolo 6 měsíce je dítě schopno přerušit výdech a vyslovit tudíž dvě slabiky. V tomto okamžiku rodič reaguje intenzivním výcvikem dítěte v komunikaci. Rodiče s dětmi hovoří ve vzdálenosti 30 cm, kde dítě nejostřeji vidí, mluví zjednodušenou češtinou, pomaleji, slova několikrát opakují, používají hodně citoslovce, řeč je citově nabitá s důrazem na intonaci – hovoří tzv. puerinní řečí. Dítě se také učí střídání v předávání slova i očnímu kontaktu a zažívá pocit bezpečí. Bohužel ani tento aspekt vývoje nejsou schopni zaměstnanci ústavů dětem dát.

Absence trvalého citového objektu

Přestože je člověk vzdálen od svých blízkých, je klidný, jelikož pociťuje, že je má stále nablízku. Tento pocit však deprivované děti neznají, pro ně přestává partner existovat ve chvíli, kdy se za ním zavřou dveře – neposkytuje jim žádnou citovou oporu a je jim náhle docela ukradený. Proto mají sklon se fixovat na nějakou jinou záchytnou osobu, která je momentálně poblíž (např. řidič autobusu, učitel/ka, lékař). Dostávají se tak několikrát denně do stavů, které normální člověk prožije párkrát za život (např. při rozchodu, úmrtí blízké osoby). Časem však mnohdy zjistí, že tyto úzkosti a pocity prázdna lze zahnat či nahradit drogami, adrenalinovým chováním, kriminalitou a jiným destruktivním chováním. Dle výzkumu deprivovaných dětí je prokázána odlišná reakce dívek a chlapců např. v sexuálním chování. V důsledku rané deprivace mají dívky sklon k promiskuitě a zálibě ve snění, chlapci naopak k agresi, násilnému sexu a deviantním praktikám.

Kompulzivní sociabilita a separační reakce

Kompulzivní sociabilita znamená ustavičné puzení mít někoho na blízku a neschopnost vydržet o samotě kupříkladu v prázdném bytě. Separační reakce způsobuje každodenní hádky v partnerských vztazích (ze strany postiženého partnera) z důvodu odchodu druhého partnera z bytu, ale také když se vrací zpět.

Derealizační a depersonalizační syndrom a poruchy identity

Dětem se svět okolo nich jeví jen jako hra (s přirovnáním k počítačovým hrám, kdy prožívání není opravdové, jde jen o hru a zabití času bez důležitosti výhry či prohry), nejsou schopni empatie a svůj život i životy druhých lidí pocítují jako bezcenné. Jejich frustrace často vede k tomu, že se k druhým chovají bezcitně a krutě.

Zklidňující manévry

Dítě se rodí s převahou aktivačních mechanismů a úkolem rodičů, především matky, je naučit dítě samo sebe zklidňovat, což je práce minimálně do školního věku. Dětská psychika je protikladná než u dospělých. Děti milují kolébky a houpačky, jelikož jim jejich pohyb připomíná pohyb matky, přesněji řečeno napodobeninu pánevního pohybu matky při chůzi a tento pohyb je zklidňuje. Naopak klid je probouzí a aktivuje, jelikož absence tohoto pohybu znamená, že se matka zastavila a může se jim tudíž věnovat a hrát si s nimi nebo může znamenat i horší situaci – že se matka ztratila, proto je třeba na sebe upozornit křikem, aby jej matka našla. Toto genetické naprogramování dítěte má však v ústavu tragické následky, jelikož v náručí je možné držet a zklidňovat pouze jedno dítě, ovšem v kojeneckém ústavu jich má sloužící sestra na starosti několik (až šest), proto ostatní děti mají pocit, že se jim matka nevěnuje, protože se ztratila. Ztráta matky však pro dítě znamená ohrožení života a u dítěte nastává separační reakce, při níž je v důsledku absence pečující osoby ve stresu.

Děti od sedmi měsíců reagují na změnu pečující osoby, ke které si vytvořily citový vztah. Pečující osobu lze tedy výjimečně vyměnit (při dodržení překryvných lhůt a dalších zásad), avšak není ji možno střídát každých 8 či 12 hodin, jelikož půlroční dítě má již uspokojivou paměť a není evolučně nastaveno na to, aby mu „matky“ fungovaly na směny. Pokud by tato situace nastala v normálním prostředí (v rodině) – u dítěte by se střídal každých osm hodin jiný člověk, bylo by to klasifikováno jako selhání rodiny a dítě by bylo umístěno v ústavu, kde je paradoxně tato situace standardní.

Neschopnost vydržet klidový stav

Úkolem ženy je ustavičně zklidňovat děti a učit je různé taktiky, jak se mohou zklidnit. Neschopnost snášet klidový stav je typické pro ústavní děti. Ony jsou hyperaktivní díky své rané deprivaci, která jim přivodila diagnózu ADHD – porucha pozornosti s hyperaktivitou (angl. Attention Deficit Hyperactivity Disorder). Tyto děti celkem dobře snášejí i krizové situace, ovšem nejsou schopny vydržet v klidu, proto je pro ně mnohdy

prokletím školní docházka – sedět hodinu v lavici, problém s „hlubokým“ čtením, které je nezbytné při studiu. Hluboké čtení vyžaduje hluboké zklidnění a soustředění, kterého nejsou deprivované děti schopny, jelikož jim zklidnění navozuje nepříjemné úzkostné stavy. Neschopnost se zklidnit a snížená inteligence vedou také k problémům studovat na vysoké škole.⁶⁵

„V mnoha kulturách nosí matky děti moudře stále u sebe, například přivázané v šátku na zádech. Jednou z tradičních slavností na Bali je první *posazení na zem*: odehrává se, až když je dítěti šest měsíců. Do té doby ho stále někdo nosí v náručí! My bychom to asi považovali za nezvládnutelné, ale stojí to za přemýšlení ...“⁶⁶

3.4 Statistické údaje o počtu dětí v ústavní péči

Každý rok je do ústavů přijímáno mnoho dětí, a to z odlišných důvodů – sociálních, zdravotních nebo zdravotně-sociálních důvodů. Liší se i věk umístovaných dětí či jejich národnost. Od roku 1998 bylo zaznamenáno nejvíce umístěných dětí do kojeneckých ústavů a dětských domovů do tří let v roce 2010, kdy bylo přijato 2 077 dětí.

Česká republika byla vyzvána výborem OSN pro práva dítěte, aby vytvořila komplexní hodnocení rodinné situace a strategie pro snížení počtu dětí žijících v ústavní péči. Současně výbor doporučil rozvoj komunitních služeb rodinného typu a pěstounské péče za účelem vyloučení umístování dětí do ústavů.⁶⁷

Nová strategie, kterou v posledních měsících vláda schválila, má vést k zásadní reformě systému péče o ohrožené děti, jež začne do dvou let zavírat kojenecké ústavy, a děti budou přidělovány pěstounům. Od roku 2014 by nemělo být umístěno v kojeneckém ústavu ani jedno dítě do tří let. O dva roky později by pak měly přestat úřady posílat do domovů i děti mladší sedmi let. Za pět let by mělo dojít k rušení většiny dětských domovů a děti mladší 12 let přejdou do péče pěstounských rodin.

⁶⁵ http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html

⁶⁶ Biddulph, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Praha: Portál, 1997, s. 100

⁶⁷ Práce a sociální politika č. 9, ročník 8, 9. 9. 2011

Tabulka 9 – Důvody umístování dětí do ústavní péče⁶⁸

DŮVODY UMÍSTĚNÍ DO ZAŘÍZENÍ	%
Sociální důvody	37,5
Nízký věk rodičů	2,2
Nemoc rodičů, event. úmrtí rodičů	6,5
Nemoc dítěte	8,1
Souhlas s adopcí	23,0
Zanedbání péče	17,8
Týrání, zneužívání	2,1
Jiné důvody	2,8
Celkem absolutně (100 %)	1 345

Kromě pěstounské péče se počítá jen s menšími zařízeními typu Klokánku nebo S. O. S. dětských vesniček, ale obvyklá velkokapacitní zařízení, jako jsou dětské domovy, by do budoucna neměla existovat. Součástí systému však bude určitý počet pobytových zařízení s malou kapacitou a individuální péčí o děti a taktéž by měla vznikat zařízení umožňující pobyt dětí s rodiči.⁶⁹

Pro přiblížení situace o počtu umístěných dětí v ústavních zařízeních a jejich celkovém počtu v letech 2010 a 2011 jsem vypracovala následující tabulky.⁷⁰

Tabulka 10 – Počet umístěných dětí do zařízení

POČET UMÍSTĚNÝCH DĚTÍ	2010	2011
s nařízenou ústavní výchovou	2 055	1 901
s uloženou ochrannou výchovou	65	47

Tabulka 11 – Celkový počet dětí v zařízeních k 31. 12.

CELKOVÝ POČET DĚTÍ	k 31. 12. 2010	k 31. 12. 2011
s nařízenou ústavní výchovou	7 685	7 340
s uloženou ochrannou výchovou	177	128

⁶⁸ *Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů*. Praha: Fokus, 1999

⁶⁹ zdroj: http://zpravy.idnes.cz/stat-zrusi-vetsinu-detskych-domovu-nahradi-je-pestouni-p20-domaci.aspx?c=A110923_082728_domaci_jj

⁷⁰ zdroj: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf

V roce 2011 byla ústavní výchova ukončena z důvodu návratu do původní rodiny u 495 dětí a 389 dětí bylo umístěno do NRP. Z důvodu zletilosti byla ústavní či ochranná výchova ukončena v 1 153 případech.

4 ZÁKLADNÍ POTŘEBY DÍTĚTE

Co potřebují malé děti?

– *Mnoho věcí, ale ze všeho snad nejvíce jistotu ve vztazích ke „svým lidem“.*⁷¹

Stejně tak, jak existují základní biologické potřeby, které je nutno plně uspokojovat, aby mohl jedinec přežít, existují i základní psychické potřeby, které musí být od počátku v potřebné míře uspokojovány, má-li se dítě vyvíjet v psychicky zdatnou a zdravou osobnost. Nedostatečným přísunem určitých žádoucích podnětů vzniká stav – tzv. **psychická deprivace**. „Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“⁷²

„R. Ardrey (1969) na základě rozboru etologických studií shrnul základní psychické potřeby do tří kategorií:

- potřeba stimulace
- potřeba bezpečnosti
- potřeba identity (jako opak anonymity)⁷³

Matějček uvádí pět základních potřeb, které jsou dobře definovány a výzkumně ověřeny z vlastních studií o deprivaci:

- **Potřeba náležitého přívodu podnětů (stimulace)** – v příslušném množství, kvalitě a proměnlivosti, která vede organismus k přiměřené aktivitě.
- **Potřeba smysluplného světa**, který dává možnost učení a získávání zkušeností, potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech.
- **Potřeba životní jistoty**, která se uskutečňuje zejména v základních citových a sociálních vztazích (velmi důležitá potřeba v případě nevlastního dítěte).
- **Potřeba pozitivní identity**, která dává vědomí vlastního „já“, autonomie vlastní osobnosti, sebeúcty a vlastní společenské hodnoty.
- **Potřeba otevřené budoucnosti / životní perspektivy**, která představuje časový rozměr lidského života.⁷⁴

⁷¹ Matějček, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994, s. 9

⁷² Matějček, Z. *Dítě a rodina*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 115

⁷³ Matějček, Z. *Dítě a rodina*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 42

⁷⁴ Matějček, Z., Dytrych, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, 1999, s. 73, 74

Lidé zpravidla nerodí více mláďat najednou, a proto jsou děti adaptovány na vzorec: jedno dítě – jedna matka. Bohužel v ústavním prostředí však nelze dosáhnout, aby na jedno dítě připadala jedna pečující osoba. Ústavní zařízení pracují s omezeným počtem dětí na jednu pečující osobu, a to 4 až 6 dětí.⁷⁵ V ústavní péči tudíž nemohou být žádoucí potřeby dítěte naplněny.

Pokud dítě vyrůstá v rodině, ať už vlastní nebo náhradní, dává tato péče určité možnosti uspokojování psychických potřeb, avšak na druhé straně to neznámá, že jsou psychické potřeby dítěte vždy bez problémů uspokojovány. U pěstounských rodin může docházet ke snaze pěstounů posílit rodinné vztahy a k utvoření nezdravého „My“. Obdobný problém může nastat při přijetí více dětí pěstouny, tudíž není tolik prostoru pro rozvoj a případnou nápravu osobní identity jednotlivých dětí.

⁷⁵ http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE

5.1 Metodologický postup

Pro výzkum této bakalářské práce jsem použila techniku kvalitativního výzkumu, který jsem provedla ve vyškovském regionu. Přiblížení konkrétních životních situací, v jejichž důsledku se dítě dostává do ústavního zařízení, jsem uvedla ve formě kazuistik. Při výkonu svého povolání jsem se setkala s mnoha případy dětí a jejich rodin a dva z nich jsem v této práci uvedla. Dále jsem se pokusila o zmapování motivů pěstounské péče (dále jen PP), povědomí pěstounů o právech a poskytovaných službách v oblasti PP, zkušeností z praxe a v neposlední řadě zachycení názorů o vlivu prostředí na výchovu dětí.

K získání základních informací osobní a rodinné anamnézy jsem zvolila dotazník (příloha č. 3). Pro doplnění a zjištění dalších potřebných informací jsem pokračovala metodou polostrukturovaného rozhovoru. Respondenti byli ve všech případech informováni o účelu, za jakým jsou data zjišťována.

Rozhovor je založen na verbální komunikaci mezi tazatelem a dotazovaným. Tato metoda je nejužívanější metodou při získávání informací od poznávaných osob. Při rozhovoru se dotazujeme poznávaných osob na informace, které nám mohou pomoci hlouběji poznat jejich osobnost. Interview se používá jako metoda k získávání informací o poznávaném člověku tehdy, chceme-li poznat ty stránky osobnosti, které jsou nedostupné přímému pozorování nebo jiným metodám. Jsou zjišťovány především vnitřní prožitky, přesvědčení, ideály, hodnotová orientace, postoje, osobní zkušenosti, vědomosti, průběh dosavadního života, avšak odpovědi jsou subjektivní povahy.⁷⁶

5.2 Kazuistika dětí umístěných v ústavních zařízeních

Rodina A. – rodičům v nesezdaném manželství (druh, družka) se narodilo celkem pět dětí – *chlapec P.* (nar. 1993), *dívka K.* (nar. 1996), *dívka S.* (nar. 1998), *chlapec D.* (nar. 2001), *chlapec V.* (nar. 2003).

⁷⁶ Vízdal, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 30

V době narození prvního dítěte nežili rodiče ve společné domácnosti, postupně spolu žili příležitostně, a to střídavě u rodičů obou (chvíli u rodičů družky a chvíli u rodičů druha). Oba často konzumovali ve větším množství alkohol, péči o nezletilé děti přenechávali prarodičům a zanedbávali školní docházku dětí.

Nejstaršího syna P. ponechali v péči babičky ze strany otce, které byl chlapec svěřen do PP. Výchova a péče o chlapce je babičkou řádně zabezpečena a PP stále trvá, i přes současnou zletilost chlapce z důvodu jeho nezaopatřenosti – chlapec studuje a je bez jakýchkoli výchovných problémů.

V mezidobí se rodiče rozešli. Otec žil u svých rodičů spolu se svým nejstarším synem a matka s ostatními čtyřmi dětmi u své matky. Postupně o děti přestala úplně pečovat, na několik měsíců opouštěla domácnost, aniž by sdělila, kam jde, a péči o nezletilé děti přenechávala na své matce – babičce dětí. V lednu 2006 babička z důvodu těžké nevyléčitelné nemoci a neustálé absence matky dětí v domácnosti požádala o umístění dětí do ústavní péče. Z důvodu nezájmu rodičů o tyto děti byl po roce pobytu v zařízení osvojen nejmladší chlapec V., u ostatních dětí bohužel není o osvojení zájem pro jejich již vyšší věk.

Matka po smrti babičky pobývala v bytě po své matce a porodila **chlapce J.** (nar. 2007), jehož otec je neznámý (není uveden v rodném listu dítěte). Dítě má zdravotní postižení – psychomotorickou retardaci. Rok o toto dítě matka pečovala, a přestože byla pod stálým dohledem orgánu SPOD, tuto péči zanedbávala. Proto bylo dítě na základě předběžného opatření svěřeno do ústavní péče. V současné době je chlapec v PP.

Dva roky po smrti babičky pozbyla matka byt z důvodu neplacení nájemného. Pobývala v různých podnájmech, mnohdy v nedůstojných podmínkách, střídala partnery a o děti stále nejevila zájem. V roce 2009 se jí narodila **dcera V.** a matka dala ihned po porodu souhlas k osvojení.

Přibližně před třemi lety navázala žena vztah s přítelem, se kterým po celou dobu žila na ubytovně, a dá se říci, že se „usadila“ – přestala konzumovat alkohol, je v evidenci uchazečů o zaměstnání a pravidelně plní povinné návštěvy na úřadu práce, vyřídila si pobírání dávek v hmotné nouzi a začala projevovat zájem o své děti, které jsou stále v dětském domově. Navázala s nimi dobrý vztah a jsou spolu v neustálém kontaktu pomocí telefonu, e-mailu apod. Děti matku v době prázdnin navštěvují (přibližně 6× za rok) a při této příležitosti se vždy setkávají i s otcem, který žije ve stejném městě jako matka.

V současné době byl příteli matky přidělen jednopokojový obecní byt, kde spolu nyní žijí a očekávají narození dítěte, které však matka opět hodlá dát k adopci.

Rodina B – otec (nar. 1974), matka (nar. 1977) – v nesezdaném manželství. Romským rodičům se narodilo celkem sedm dětí: *chlapec F.* (nar. 1993), *dívka N.* (nar. 1994), *chlapec J.* (nar. 1995), *chlapec A.* (nar. 1996), *chlapec P.* (nar. 1998), *chlapec D.* (nar. 1999, se zdravotním postižením – psychomotorická retardace) a *dívka M.* (nar. 2000).

Matka, která se narodila jako nechtěné dítě, porodila své první dítě v šestnácti letech a spolu s druhem dítě vychovávali v bytě u rodičů druhá, kde jim byla poskytnuta jedna místnost. Postupně se narodily další děti a bytová situace byla beze změn. Matka po porodu každého dítěte vždy opustila porodnici z důvodu obav nedostatečného zajištění péče o děti, které zůstaly doma s otcem, avšak pokaždé se „včas“ do porodnice pro novorozeně vrátila a odnesla si jej domů. Jinak tomu však bylo u třetího dítěte, *chlapce J.*, pro kterého se matka nevrátila, a dítě bylo po souhlasném prohlášení rodičů dáno k osvojení.

O všech šest dětí matka řádně pečovala, byla na ně velmi citově vázána, děti plnily řádně školní docházku a byly vždy upravené a čisté. Příjem v rodině zajišťovala pouze matka sběrem železa. Dá se říci, že byla ideálním typem matky. Rodiče poskytovaly součinnost s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) a s rodinou nebyly žádné zásadní problémy.

Jednoho dne oznámila matka na OSPOD úmrtí devatenáctiměsíčního postiženého *chlapce D.*, s vysvětlením, že se udusil zvratkou. Pitva dítěte však prokázala násilnou smrt, dítě mělo podlitiny na ruce, zádech i hlavě, zlomené 6. až 9. žebro a závažná vnitřní zranění (trhliny srdce, jater a dvanácterníku s následným rozsáhlým krvácením do dutiny břišní). V době úmrtí byla s dětmi doma pouze matka, tudíž byla jediným podezřelým a vzápětí i obviněným. Ta svoji vinu popírala a svalovala ji na svého nejstaršího syna, t. č. osmiletého chlapce F., s tím, že ho ubil, když věšela venku prádlo. Dle znaleckých posudků bylo však konstatováno, že zranění mohla způsobit pouze dospělá osoba, jelikož osmileté dítě by nikdy nemohlo způsobit tak vážná zranění. Během vleklého vyšetřování matka svoji bojovnost ztratila a přiznala se. Její pohnutkou bylo to, že od svých patnácti let žije s druhem, porodila sedm dětí, všichni společně žili v místnosti 3 × 3 metry a sama všem zajišťovala nejen péči, ale i peníze k obživě. Matka nemohla přijmout, že chlapec D. je jiný než její ostatní děti – nechodil, nemluvil, jen stále plakal. V osudný den ho zbilá tak,

že spadnul z křesla a zůstal ležet na zemi na zádech. Obutou nohou mu dvakrát dupla na hrudník a poté mu z úst a nosu začala téct pěna. Dostala strach a odešla z domu.

Matka byla odsouzena k osmiletému trestu vězení, který byl po odvolání zvýšen na deset let ve vězení se zvýšenou ostrahou.

Po této děsivé události otec psychicky zkolaboval a děti byly umístěny do ústavního zařízení. Nařízenou ústavní péčí děti otec těžce nesl, chtěl se o děti postarat, ale jeho zájem se brzy vytratil. V ústavu je nikdy nenavštívil.

Matka po celou dobu z věznice dětem psala a posílala dárky (požádala ve věznici o pracovní zařazení, aby si na ně mohla vydělat). Po sedmiletém podmíněném propuštění děti pravidelně navštěvuje v ústavu, děti naopak postupně na propustku navštěvují o víkendech a prázdninách ji. Matka však nyní bydlí u své rodiny s neutěšenými poměry, tudíž děti střídavě k matce chtějí a jindy nechťejí. Jsou-li děti u matky na návštěvě, setkávají se i se svým otcem, který je u matky navštěvuje.

Současná situace dětí:

Chlapec F. – nyní zletilý, stále v ústavní péči z důvodu vyučení, navštěvuje otce i matku.

Dívka N. – v sedmnácti letech porodila dítě, které bylo spolu s ní v ústavní péči, kde o něj sama pečovala. Po dosažení zletilosti opustila ústav, nedostudovala a bydlí i s dítětem a matkou u příbuzných.

Chlapec A. – ve čtrnácti letech byl pro výchovné problémy přemístěn již do druhého výchovného ústavu a nyní je na útěku. Je v kontaktu s matkou.

Chlapec P. – v ústavní péči, velmi pohybově nadaný, chystá se studovat konzervatoř v Praze. Je v kontaktu s rodiči.

Dívka M. – v ústavní péči, s rodiči se navštěvuje.

DISKUSE

Chlapec D. potřeboval trvalou ústavní péči, kterou mu mohla matka zajistit. Při jeho občasných pobytech v ústavu v Boskovicích se mu dařilo velmi dobře a jeho stav se tam zlepšoval. Domnívám se, že mnohdy ústavní péče je lepším řešením než setrvávání v rodině, která neplní řádně svoji funkci a není schopna zabezpečit dítěti řádnou péči. S běžně užívaným výrokem „Lepší špatná rodina nežli žádná“ nemohu v žádném případě souhlasit a chlapec D. z uvedené kazuistiky je toho příkladem.

Bohužel v ČR je nedostatek specializovaných zařízení pro děti se závažnými poruchami a požadované snižování počtu pracovníků může situaci jen zhoršit.

Také zastávám názor, že by měl být kladen mnohem větší důraz na sociální práci s rodinou, podpořit a zabezpečit tuto oblast natolik, aby se sociální pracovníci mohli potřebným rodinám maximálně věnovat a pomoci jim najít správnou cestu při řešení jejich problémů a těžko zvládnutelných situacích. Zda tuto vizi v praxi naplní změna zákona o sociálně-právní ochraně dětí platná od 1. 1. 2013, která klade velký důraz na práci s rodinou, se teprve ukáže, avšak nejsem příliš velkým optimistou. Jisté změny k lepšímu dle mého názoru jistě nastanou, avšak mám obavy při jejich uvedení do praxe a faktickém provádění z důvodu:

- nedostatečného finančního zabezpečení v důsledku finanční krize, kdy se neustále snižují náklady státu a provádí se škrty ve všech oblastech,
- nedostatečné přípravy těchto legislativních změn pro praxi, metodického zajištění a nejasného vymezení kompetencí, v jejichž důsledku nelze bezodkladně a účinně aplikovat tyto změny v praxi.

Z uvedených důvodů usuzuji, že bude třeba delšího časového období pro věcnou aplikaci legislativních změn a tím pádem i zpoždění očekávaných výsledků (změn, které byly cílem novelizace příslušného zákona).

5.3 Rozhovory s pěstounskými rodinami

Pěstouni byli nejdříve předběžně osobně osloveni a požádáni o rozhovor a poté byla dohodnuta konkrétní setkání. Rozhovory probíhaly zpravidla v prostředí domácností pěstounských rodin. Jejich délka byla individuální, 60 až 120 min (v případě první rodiny 160 min, vzhledem k početnosti členů rodiny), dle časových možností, komunikačních dovedností a zájmu o danou problematiku respondenta. Respondenty mého terénního šetření bylo šest pěstounských rodin, z toho jeden případ pěstounky v evidenci pěstounů na přechodnou dobu, která momentálně čeká na přijetí dítěte do rodiny, a jeden případ pěstounů prarodičů. Rodiny oslovené pro šetření byly vybrány cíleně s rozdílnou strukturou.

V následující tabulce jsou zpracovány počty pěstounských rodin (PR) vyškovského regionu.

Tabulka 12 – Počty pěstounských rodin v regionu

	POČET	VÝZKUMNÝ VZOREK	%
PR celkem	42	6	14,3
PR – ne prarodiče	26	5	19,2
PR – prarodiče	16	1	6,25

Zdroj: Úřad práce ČR

V úvodu rozhovoru a po navázání vztahu s dotazovanou osobou byl dán prostor pro doplnění a bližší upřesnění otázek a odpovědí z dotazníku, a to především v oblasti:

- informací o předchozí ústavní péči,
- informací o výchovných problémech v rodině, popř. v předškolním či školním zařízení,
- tělesného a duševního stavu dětí v PP.

Otázky rozhovoru pak byly věnovány základním oblastem:

- motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče,
- míra informovanosti a zdroje informací (o možnosti PP, o právech a nárocích pěstounů, orientace v základních nárocích pěstounů),
- zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence,
- životní podmínky, materiální a finanční situace (typ bydlení, zajištění domácnosti),
- přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP.

V závěru rozhovoru byl položen dotaz, který měl být příjemným zakončením rozhovoru a dotýkal se oblasti zájmů, zálib a plánů do budoucna.

Rodina č. 1

Charakteristika rodiny:

Pěstounská rodina momentálně vychovávající 9 dětí v PP. V rodině bylo dříve ještě 5 dětí, u kterých již péče po ukončení školní docházky skončila, a tyto děti domácnost pěstounů opustily a osamostatnily se. V průběhu šestnácti let, kdy manželé PP vykonávají,

nárazově pečovali i o několik dětí formou hostitelské péče (přesný počet pěstounka neví). Vychovali tři vlastní děti – dcery, které jsou dospělé a založily již vlastní rodiny.

Pěstounce je 57 let, je vyučena kuchařkou a pracuje jako profesionální pěstounka. Manželovi je 58 let, je vyučen krejčím a toto povolání celý život vykonává. Jelikož je velmi pracovně vytížen, nemohl se ve smluvenou dobu rozhovoru zúčastnit. Pěstounka při rozhovoru vstřícně a srozumitelně odpovídala na otázky a vždy se snažila o podrobnější doplnění odpovědi.

V současné době mají manželé v PP devět dětí:

- **Chlapec M.**, věk – 18 let, od narození v ústavní péči do pěti let, kdy byl umístěn u pěstounů. Chlapec má mentální postižení – 1. stupeň zdravotního postižení. Jedná se o romské dítě. S chlapcem byly donedávna výchovné problémy, dokonce i napadl pěstounku, proto manželé uvažovali o ukončení pěstounské péče. Chlapec je v souvislosti se svým onemocněním léčen. Poté, co mu byl zamezen kontakt s partou, která na něj měla velmi negativní vliv, situace se uklidnila a pěstouni dali chlapci šanci zůstat nadále v rodině a péči neukončili. Chlapec je pracovitý, pilný a pěstounům pomáhá v domácnosti, avšak je třeba dbát obezřetnosti z důvodu možného náhlého projevu jeho onemocnění.
- **Chlapec A.**, věk – 18 let, v rodině pěstounů od dvou let. Do této doby byly dítěti v biologické rodině podávány drogy otčímem a dítě nebylo dostatečně vyživované. V důsledku špatné rané péče je chlapec zdravotně postižený v 1. stupni. Jde o černošské dítě bez výchovných problémů, avšak hůře vzdělavatelné, proto byla doporučena speciální škola. Navzdory tomu absolvoval klasickou základní školu (byť s horším prospěchem) a nyní se učí na odborném učilišti. Z důvodu osamostatnění dítěte pro budoucí život zvolili pěstouni internát, kde je chlapec od pondělí do pátku.
- **Dívka N.**, věk – 17 let, v rodině pěstounů od dvou a půl roku. Dívka přišla do pěstounské rodiny z ústavní péče, kde byla od narození. Dle sdělení pěstounky nebyla dívka v zařízení oblíbená – nechtěně vyslechla rozhovor personálu, kde holčičku zdravotní sestry titulovaly: „ta škaredá“. Jelikož byla dívka při přijetí do rodiny ve špatném psychickém stavu – bez citových projevů, chladná, odmítající jakýkoli kontakt, navázání kamarádství či pouhá zpětná vazba komunikace směrem k ostatním dětem, přisuzuje pěstounka tento stav právě nepřipustnému chování a nevhodnému přístupu ze strany personálu daného zařízení a dle subjektivního

názoru označuje stav dítěte při převzetí z ústavní péče jako „zanedbaný“. Dítě bylo diagnostikováno jako nevzdělatelné a byla doporučena speciální škola, přesto dívka absolvovala běžnou základní školu (byť s horším prospěchem) a nyní se učí na odborném učilišti. Jako u předchozího dítěte pěstouni zvolili internát pro osamostatnění do budoucího života, kde pobývá od pondělí do pátku.

- **Dívka D., chlapec D.**, (dvojčata) věk – 14 let, umístění do pěstounské rodiny od šesti let současně se třetím sourozencem **chlapcem L.**, věk – 12 let (při převzetí 4 roky). Jedná se o děti, jejichž rodiče byli zloději a tento způsob obživy učili i své děti. Děti byly rodičům odebrány pro zanedbání péče a ohrožení mravní výchovy a umístěny do zařízení Klokánek (délku pobytu pěstounka neví). U všech tří sourozenců je diagnostikována mentální zaostalost, opoždění ve vývoji a problémy s krátkodobou pamětí, proto byla doporučena speciální škola. I tyto děti navzdory doporučení navštěvují běžnou základní školu a momentálně vybírají učební obor, kterému se chtějí vyučit.
- **Dívka A.** (sestra chlapce A.), věk – 14 let, v rodině pěstounů od narození. Vysokoškolsky vzdělaná biologická matka, t. č. prostitutka, navštěvovala občas svého syna v pěstounské rodině, oblíbila si pěstounku, cítila k ní důvěru a brala ji jako kamarádku, proto se jí svěřila, že je gravidní, ale dítě nechce a s určitostí ho po narození nechá v porodnici. Pěstounka se tedy po porodu zajímala, co se s narozeným dítětem stalo. Po zjištění, že se biologická matka po porodu dítěte vzdala, projevila pěstounka zájem se o dítě postarat, aby mohly sourozenci vyrůstat společně, a se souhlasem matky se tak i stalo. Dívka je zdravá, samostatná, bez výchovných problémů, s prognózou horší vzdělatelnosti. U tohoto dítěte pěstounka zdůrazňuje evidentní rozdíl v chování, usilovnou snahu ve vzdělávání, jelikož i přes doporučení absolvování speciální školy dívka navštěvuje běžnou základní školu s dobrým prospěchem. Pěstounka vidí zřetelné pozitivní rozdíly při absenci rané ústavní péče a rozhodně označuje dítě za „nepoznamenané ústavní výchovou“.
- **Chlapec P.**, věk – 13 let, do rodiny pěstounů umístěn od dvou a půl roku po předchozím pobytu v kojeneckém ústavu, kde byl od svého narození. Jedná se o zdravé romské dítě, které dobře prospívá ve škole, avšak s určitými výchovnými problémy. Pěstouni se u chlapce potýkali s jeho nezájmem a citovou otupělostí, spokojený byl pouze venku, na zahradě v prostorách ústavního zařízení mezi ostatními dětmi. Pomalým, individuálním přístupem chlapec postupně přijal pěstounskou

rodinu – nejprve bez problémů děti, jako své „sourozence“ a poté i pěstouny, jako náhradní rodiče. Nyní je velmi spokojený a velice dobře prospívá ve škole.

- **Dívka J.**, věk – 9 let, v rodině pěstounů od osmi let. Dítě od narození v domě i domácnosti pěstounů žilo spolu s biologickou matkou, která zde bydlela v podnájmu, jelikož zůstala s novorozenětem na ulici. Po dohodě s orgánem sociálně-právní ochrany dětí žena v domě tedy žila společně s pěstounskou rodinou, pečovala zde o své dítě a současně vypomáhala pěstounce při běžných domácích pracích. Po nástupu do zaměstnání ovšem žena směřovala své zájmy jiným směrem než ke svému dítěti a dceru opustila. Devítiletá dívka zůstala tedy v rodině, která se jí i matky tenkrát ujala a na kterou byla tedy od malička zvyklá, proto se pěstouni nabídli, že se o dítě postarají. Nyní je již soudně svěřena manželům do PP. Dívka na svou matku zanevřela, když se občas potkají v obchodě, kde matka pracuje, dívka s ní odmítá komunikovat, vyhýbá se setkání a jen pomalu se s danou situací vyrovnává.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Pěstounka uvádí, že už jako dítě se chopila každého kočárku s plačícím miminkem před obchodem a houpáním se jej snažila utišit, ráda hlídala malé děti sousedkám a pokud se v blízkém okolí narodilo miminko, s radostí vozila kočárek a zastávala tak roli chůvy. V dospělosti se realizovala v nonstop agentuře na hlídání dětí, avšak těžce prožívala období Vánoc, kdy si rodiče všechny děti „rozebrali“ domů a agentura s nazdobeným vánočním stromečkem se vylidnila, utichla a dostavil se pocit osiření. Tehdy dospěla k rozhodnutí pořídit si dítě do pěstounské péče, o které je potřeba se postarat, ale nebude přicházet a odcházet na „pohlídání“ dle potřeb rodičů, ale zůstane v rodině permanentně.

Míra informovanosti a zdroje informací

O možnosti pěstounské péče se pěstounka dozvěděla od sociální pracovnice, která docházela na kontroly do hlídací agentury, kde byla pěstounka zaměstnána. Byla to právě sociální pracovnice, která rozpoznala situaci a poskytla v dané chvíli informaci o této alternativě péče, která by mohla být vhodnou možností.

Přístup sociálních pracovníků při poskytování informací hodnotí velmi kladně, avšak méně kladně hodnotí informovanost veřejnosti obecně. Pěstounka uvádí, že mnohdy neví, že došlo k nějakým změnám. Informace získává pomocí internetu, ale ani tam nelze nalézt vše, a prostřednictvím sdružení pěstounských rodin. Jakmile zaznamená, že se připravují

či byly uskutečněny nějaké změny, obrací se na sociální pracovníky, kde se vždy informací domáhá, bohužel jí není vždy jasné, která instituce je příslušná, jelikož problematika PP zasahuje do kompetencí obcí (zprostředkování PP) i úřadů práce (výplata dávek PP).

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Přípravu pěstounů a zprostředkování pěstounské péče pěstounka považuje za zdlouhavé. Manželé se opakovaně obrátili na fond ohrožených dětí (dále jen FOD), aby urychlili přidělení dítěte do rodiny. Několik dětí v pěstounské rodině je převzato z ústavů v Čechách, jelikož tam přidělení dítěte (dle informací, které byly pěstounům poskytnuty) probíhá rychleji než na Moravě. Velmi kriticky se dále pěstounka pozastavuje nad některými konkrétními otázkami testů, které s manželem absolvovala a jeví se jim jako nadbytečné a irelevantní – např.: *Kolikrát týdně souložíte? Jak se vám souložit líbí?*

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Finanční a materiální situaci rodiny nehodnotí pěstounka příliš pozitivně. Vlastní rodinný dům, který stále vyžaduje opravy, dále je v rodině nemalý počet dětí (již dospívajících), které je nutné dostatečně živit i šatit, což v dnešní době není levné. Pro rodinný rozpočet jsou tedy často zatěžující finanční příspěvky, které požaduje škola – na školní pomůcky (pracovní sešity, výtvarné pomůcky aj.) a školní aktivity (kulturní a sportovní akce, soutěže, výlety apod.). Děti vede ke skromnosti, pokud něco např. v zápalu hry rozbijí, požaduje, aby se na opravě podílely.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

V nové právní úpravě pěstounka ze svého pohledu nevidí přínos, v globále se o ostatní změny ani příliš nezajímala. Prozatím s ní nebyla sepsána dohoda o výkonu PP, která upravuje podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností pečující osoby, tudíž prozatím neví, jaké konkrétní změny ji čekají. Znepokojují ji ovšem stálé schůze, které z pěstounů dělají více úředníky než pečující osoby. PP vykonává již léta a dle jejího názoru docela funguje, o čemž vypovídá počet dětí, který domácností této pěstounské rodiny již prošel. Jako přínosné vnímá umístování menšího počtu dětí do ústavních zařízení, avšak obává se komplexní nepřipravenosti těchto změn, které neumožní naplnění plánovaného pozitivního záměru. Pokládá za důležité, aby dítě vyrůstalo v rodinném prostředí a socializovalo se do běžného života. Uvádí, že všechny děti, které do jejich rodiny přišly z ústavní péče, měly stejné chování např. v době podávání jídla – *děti „uzmuly“, co jim přišlo pod ruku a tento úlovek si uschovaly pod polštář ve své posteli, jelikož byly ze zařízení zvyklé, že to*

je jejich jediné území, které patří jen jim a pouze zde mají soukromí. Také popisuje údivné pohledy dětí, když domů přinesla pecen chleba, jelikož děti znaly chléb pouze nakrájený na krajíčky a popř. namazaný, nikoli v podobě bochníku.

Minulý měsíc dosáhla pěstounka důchodového věku, tudíž odměnu pěstouna v podobě „platu“ s povinnými odvody nevnímá jako pozitivum. Bohužel naopak nyní naráží na problémy při vyřízení starobního důchodu, jelikož již nemá rodné listy všech dětí, které měla v PP (ty si děti při odchodu z rodiny vzaly s sebou) a příslušná správa sociálního zabezpečení je v originálech požaduje.

Rodina č. 2

Charakteristika rodiny:

Manželé ve věku 45 let v současné době vychovávají 2 děti (dvojčata) v PP. Pěstounka má středoškolské vzdělání a pracuje v administrativě, manžel má vysokoškolské vzdělání a pracuje jako ekonom.

Pěstounka byla při rozhovoru velmi vstřícná, komunikativní, své názory na danou problematiku formulovala jasně a bez obalu. Ve stanoveném termínu rozhovoru bohužel manžel doprovázel syna na hokejový trénink, tudíž se rozhovoru nezúčastnil.

Chlapci J. a **dívce A.** je 9 let a v rodině jsou umístěni od narození. Děti jsou zdravé, bez zdravotního omezení a bez výchovných či vzdělávacích obtíží.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Jelikož manželé nemohou mít děti (z důvodu zdravotních problémů manžela), rozhodovali se pro adopci dítěte, popř. dvou (v případě sourozenců). Než však toto jejich rozhodnutí uzrálo a byli si jím jisti, pořídili si dva psy, kterým věnovali svoji pozornost a lásku, později do rodiny přibyly neteře, které jim částečně kompenzovaly jejich nenaplněné rodičovské touhy. Po čase dlouhých úvah se definitivně rozhodli pro adopci.

Míra informovanosti a zdroje informací

Zdrojem informací pro manžele byly především sociální pracovníci OSPOD, jejichž pomoc hodnotí kladně, avšak s výhradami při samotném zprostředkování, kdy pocítovali jisté rezervy v jejich činnosti.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Zprostředkování PP je příliš zdlouhavé – zařazení do evidence pěstounů i samotné zprostředkování. Manželům byla sdělena čekací doba pro umístění dítěte / dětí až 4 roky. Přibližně po roce čekání se obrátili na FOD, který jim v krátké době nabídnul dvojčata aktuálně narozená v Čechách. Jelikož u dětí nebyla prozatím dořešena právní situace, byly svěřeny manželům do PP, ovšem s vyhlídkou budoucí adopce. Zde pěstounka zdůrazňuje jistou laxnost pracovnice OSPOD při umisťování dětí do rodiny, které by mělo být dle názoru pěstounky co nejpružnější, aby se děti vyhnuly zbytečné ústavní péči.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Manželé vlastní rodinný dům a jsou velmi dobře finančně i materiálně zajištěni. Pěstounka si tudíž mohla dovolit být s dětmi dlouho doma a věnovat se plně jejich péči, jelikož manžel je schopen z výdělků pokrýt veškeré náklady na domácnost a zajistit solidní životní podmínky celé rodině. Aby se děti nevymykaly v kolektivu tím, že něco nemají (např. v dnešní době nároky dětí na mobilní telefon, značkové rifle apod.) a nestaly se terčem posměšků, chrání je pěstounští rodiče tak, že jim „potřebné věci“ koupí, ne však cokoli a úplně všechno, dodává pěstounka.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

V nové právní úpravě pěstounka spatřuje velký přínos pro děti, jelikož bude eliminován počet dětí v zařízeních, kde se střídá personál a dítěti se nedostává stejné péče a lásky, jakou mu mohou dát rodiče, byť „náhradní“. Pěstounka zdůrazňuje, že *je třeba dát každému dítěti možnost vyrůstat v rodinném prostředí a až při neúspěchu či nemožnosti takového začlenění dítěte má přijít na řadu péče ústavní. Záměr nové právní úpravy, která tímto směrem míří, hodnotí velice pozitivně, avšak příkládá důležitost i preventivní pomoci biologickým rodinám, které z nějakého důvodu selhávají. V důsledku nedostatečné pomoci nebo její úplné absence jsou to právě děti, které nejvíce její nedostatečností trpí.*

Vyhlídky budoucí adopce se v současné době začínají naplňovat, jelikož aktuálně probíhá řízení o osvojení dětí, o které manželé velice stojí.

Rodina č. 3

Charakteristika rodiny:

Svobodná pěstounka ve věku 45 let momentálně vychovává 4 děti, které jsou svěřeny do PP. Pěstounka je vyučena čalounicí a momentálně pracuje jako profesionální pěstounka. Pěstounka při rozhovoru působila velmi přesvědčivě, vyrovnaně, optimisticky, bez jakéhokoli projevu emocí. Své názory a odpovědi formulovala velmi jasně.

Vlastní děti nemá a PP vykonává již dvanáct let. Děti, o které pečuje, jsou dívky:

- **Dívka V.**, věk – 16 let, od narození v ústavní péči až do čtyř let, kdy proběhlo svěřeni do PP.
- **Dívka M.**, věk – 14 let, do rodiny umístěna od pěti let po předchozím pobytu v ústavním zařízení, kde byla od svého narození. Dítě s horším prospěchem, ale jinak velmi pracovitá, pilná, hodně pěstounce pomáhá v domácnosti.
- **Dívka J.**, věk – 8 let, do rodiny umístěna téměř ve dvou letech po předchozím pobytu v kojeneckém ústavu, kde byla od svého narození.
- **Dívka E.**, věk – 5 let, od narození v ústavní péči až do dvou let, kdy proběhlo umístění do pěstounské rodiny.

Všechny dívky mají slabší výsledky ve škole, avšak jsou bez zásadních vzdělávacích a výchovných problémů. Děti v domácnosti pěstounce pomáhají a velmi rády pečují o aktuálně nejmladšího člena rodiny. Pěstounka děti vede k pohybu, podnikají často vycházky do lesa, účastní se letních táborů v přírodě, kde pěstounka vykonává navíc roli instruktorky, děti jezdí na kolečkových bruslích, pěstounka pořídila domů dětem bazén, trampolínu a taneční podložku, tudíž mají možnost si kdykoli zaskotačit a pobavit se.

V důsledku velmi nepříznivého počasí a sněhové kalamity byl rozhovor, který byl původně plánovaný v domácnosti pěstounky, uskutečněn po vzájemné dohodě v areálu aquaparku, kde pěstounka s dětmi aktuálně trávila víkendové odpoledne.

Pěstounka reagovala na dotazy pohotovými a jasně formulovanými odpověďmi, z rozhovoru bylo zřejmé, že tato práce ji maximálně naplňuje a je jí plně oddána.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Pěstounka vyrůstala u rodičů, avšak jako jedináček. Rodiče si přáli velikou rodinu, a tak zvažovali přijetí cizího dítěte do PP. Toto přání se však z neznámých důvodů

nenaplnilo. Pěstounka je věřící. Již jako dítě si hrála s panenkami na dětský domov a pečovala zde o ně. Přála si mít velkou rodinu s pěti až šesti dětmi, ať již svými nebo v náhradní rodinné péči (i s touto alternativou počítala, jelikož jí nebyla cizí), kterým poskytne zázemí, jistotu a domov. Pod záštitou charity úspěšně absolvovala kurz ošetrovatelství a plánovala pracovat v SOS vesničce, avšak nechtěla se stěhovat daleko od svých rodičů, tudíž tento sen opustila a snažila se ho nahradit činností s dětmi v oddíle skautů. Maximálně se zde dětem věnovala, pořádaly víkendové výpravy apod., avšak dny i víkendy bez her, výprav a především svěřených dětí byly prázdné a nenaplněné, proto přišlo jasné rozhodnutí pro PP.

Míra informovanosti a zdroje informací

Prvotní orientační informace o PP pěstounka získala od pracovnice charity, kde vykonávala kurz. Pracovnice měla solidní přehled a nasměrovala ji, kde zjistit více podrobností. Aktuálně se snaží pěstounka informace vyhledávat pomocí internetu, je v kontaktu se sdružením pěstounských rodin a v neposlední řadě se dopátrává podrobností na příslušném úřadu. Účastní se pravidelných setkání pěstounů (1× za půl roku), kde se dozvídá vždy spoustu novinek. Sama poskytuje informace lidem ve svém okolí, kteří se na ni obracejí s dotazy. Bohužel podotýká, že sociální pracovníci nemají vždy jasnou odpověď na dotaz nebo řešení pro konkrétní problém. Legislativní vymezení a metodika nejsou pokaždé úplně jednoznačné a mnohdy nepočítají s neobvyklými případy i situacemi, a to zejména při novelizaci zákonů, kdy si často úředníci nevědí rady jak postupovat, dlouho čekají na pokyny nadřízených orgánů apod.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Přípravný kurz pro pěstouny, kterého se pěstounka účastnila, byl jedním z prvních kurzů tohoto typu v regionu, tudíž školitelé přesně nevěděli co a jak školit, neměli praxi, možná i potřebnou metodiku. Kurzů pro pěstouny se velmi ráda účastní i nadále, považuje je za přínosné, kvituje kontakt s ostatními pěstouny, avšak její podmínkou je zajištění účasti i s dětmi, jelikož je nechce od sebe odtrhávat a zabezpečovat jim hlídání cizí osobou. Sdružení pěstounských rodin tuto možnost zajišťuje, a tak mohou pěstouni v klidu prožít potřebná školení i setkání, pěstounské rodiny se také mohou blíže navzájem seznámit, sblížit a sdělit si nejrůznější postřehy, zkušenosti, trápení i jejich řešení, které může v budoucnu využít někdo z ostatních pěstounů nebo dětí.

Samotné zprostředkování pěstounka označuje za zdlouhavé a dle jejího názoru se zbytečnými průtahy, vidí vhodnost absolvování kurzů již při samotném výkonu PP, nikoli zdlouhavě před umístěním dítěte do rodiny, které musí čekat na umístění např. v ústavu.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Pěstounka vlastní velký rodinný dům, který vyžaduje stálé opravy, ale na finanční situaci si nestěžuje. Je skromná, děti vede také spíše ke skromnosti a dodává, že ve srovnání se spoustou ostatních lidí se nemají špatně. Jelikož kupovala automobil (s částečným příspěvkem z dávek státní sociální podpory) a opravovala střechu domu, nemůže si dovolit např. spořit dětem pro start do dospělosti, avšak nabízí jim i jejich případně rodině střechu nad hlavou a zázemí i po skončení pěstounské péče. Pěstounka obecně vidí možné riziko výchovných problémů v souvislosti s finanční situací – je potřeba, aby děti navštěvovaly kroužky dle jejich zájmů, schopností, dovedností a ty nadále rozvíjely; obává se také nároků dnešní mládeže a především mnohdy nezdravého jádra kolektivu, ve kterém se děti nacházejí, a mohou se tedy stát i obětí šikany, a to jen proto, že dítě nedosahuje jejich standardů; dospívající dívky již upřednostňují před procházkou do lesa spíše kino, a to vše souvisí s financemi ...

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

Změnu v legislativě náhradní péče pěstounka hodnotí velmi pozitivně, jako značně potřebnou. Vítá omezení umístování dětí po narození do ústavních zařízení a ocenila i finanční změny pro pěstounské rodiny k lepšímu. Upřednostňuje pomoc problémovým a nefunkčním rodinám, aby nebylo zapotřebí odebírat z takovýchto rodin děti a umístovat je do zařízení, popř. jim dočasně hledat náhradní rodinu (není-li to opravdu neodkladné a bez jiného východiska). Pěstounka bohužel pociťuje jisté potlačení pěstounské péče do ústraní, její podceňování a oproti tomu upřednostnění PPPD, které je momentálně věnována maximální pozornost.

Do budoucna pěstounka plánuje rozšíření pěstounské rodiny o další dítě, a to především na popud ostatních dívek, které si přejí dalšího sourozence – malého, nejlépe ještě v kočárku, čemuž se pěstounka vůbec nebrání.

Chce poskytnout všem dětem pocit jistoty a bezpečí, zázemí pro ně samotné i jejich případné budoucí rodiny. Velmi se obává, že se o děti přihlásí biologická rodina a její láska, péče i úsilí o vybudování stabilní rodiny se rozpadne.

Rodina č. 4

Charakteristika rodiny:

Manželé ve věku 40 let v současné době vychovávají 2 děti (dvojčata) v PP a 3 děti vlastní – děvčata ve věku 16, 14 a 9 let. Pěstounka má středoškolské vzdělání a pracuje jako oční optik, t. č. na mateřské dovolené, vyučený manžel je osobou samostatně výdělečně činnou v oboru kovář. Manželé vykonávají PP jeden rok.

Pěstounka byla při rozhovoru sdílná, své odpovědi formulovala přesně a stručně, byla u ní však znát jistá míra únavy. Během konání rozhovoru se manžel věnoval uspávání dětí, tudíž se rozhovoru nezúčastnil.

Chlapci S. a dívka M. jsou 2 roky a v rodině jsou umístěni od jednoho roku. Tyto romské děti byly od narození v ústavní péči v dětském centru. Jsou bez zdravotního omezení a bez výchovných obtíží. U dětí pěstounka zmiňuje předchozí vysokou nemocnost – časté respirační onemocnění. V zařízení jim byla indikována spousta léků (vč. hormonální léčby, inhalací apod.), dle sdělení a zjištění pěstounky převážně z preventivních důvodů. Po převzetí do rodiny pěstounka lehce snížila dětem přísun léků, po dohodě s pediatrem postupně snížila dávky na minimum (pod dohledem lékaře) a po absolvování imunologického vyšetření jsou nyní děti bez léčby a medikace.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Jako motivaci pěstounka uvádí touhu po velké rodině, pomoc bezbranným dětem poskytnutím domova, zázemí i lásky a v neposlední řadě i pocit nevyužití, jelikož vlastní děti jsou již samostatné a tímto způsobem mohou s manželem dobrý skutek spojit s efektivním zúročením svých rodičovských schopností.

Míra informovanosti a zdroje informací

Prvotní informace o PP manželé získali na internetu, poté si vyhledali kontakt na sdružení pěstounských rodin v Brně, oslovili ho pomocí e-mailu a začali navzájem komunikovat. Osobně pak toto sdružení navštívili, setkali se zde s pěstounskými rodinami, dozvěděli se spoustu rad, zkušeností i názorů z praxe a především informace *co dělat, kam jít, koho oslovit*, aby se mohli stát pěstouny. Při první návštěvě příslušného OSPOD, kam byli nasměrováni sdružením, se manželům poskytnutí informací ze strany sociální pracovnice

jevilo spíše nesmělé, neúplné a neplnohodnotné, ale dohodli si další schůzku, na které jim byly informace plně poskytnuty a nepřesnosti vyjasněny. O veškerých možnostech pěstounské péče, právech i nárocích pěstounů se manželé snaží informace vyhledávat na internetu, také dojíždějí do sdružení, kde se účastní besed (kulatý stůl), které jsou přínosné a velkým zdrojem informací.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Přípravnou fází pěstounů (kurzy, testy, vyšetření aj.) pěstounka klasifikuje jako velmi pomalou, dokonce manželé často připomínali své zařazení do kurzu či urgovali vyhodnocení testů. Pěstounka se úsměvně pozastavuje nad některými otázkami z testu, např.: *Máte často zácpu?*

Samotné zprostředkování a přidělení dětí pěstounům bylo rychlé – současně s kladným uzavřením výsledků o vhodnosti k výkonu PP a zařazením do evidence pěstounů byla manželům nabídnuta dvojčata, která v ústavu neprodleně navštívili, a během týdne došlo k jejich převzetí.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Pěstouni vlastní rodinný domek na vesnici, který vyžaduje stálé opravy a údržbu, jelikož se nejedná o novostavbu, ale svoji materiální a finanční situaci vidí průměrně. Bez problémů zajišťují životní podmínky celé rodině.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

V nové právní úpravě spatřuje pěstounka velký krok vpřed, jelikož bude dána větší možnost dětem vyrůstat v rodinných podmínkách, kde má dítě zázemí, lásku, vzory a především city – blízký kontakt a pomazlení, které v ústavní péči chybí nebo nemůže být dostatečné a emotivně zabarvené. Legislativní změny pěstounka hodnotí jako pozitivum pro psychický, sociální a emoční vývoj dětí, které nemohou vyrůstat v biologické rodině a jsou tak odkázáni na náhradní péči.

V souvislosti s emočním vývojem dětí v ústavní péči pěstounka popisuje problém u svěřené dívky, kterou při nočním procitnutí (probuzení) lze jen těžko utišit, jelikož se dívka bojí jakéhokoli doteku či pohlazení. Fyzický kontakt považuje za útok, má děsivý strach a k uklidnění lze využít pouze slov. Tuto skutečnost pěstouni konzultovali s psychologem a postupně se snaží noční reakce dítěte zmírňovat a eliminovat.

Jelikož pěstouni měli původně zájem o PPPD, avšak jejich vlastní děti nebyly na tuto formu péče připraveny, chtějí v budoucnu (jakmile budou děti na tuto alternativu dostatečně připraveni) v této podobě pomáhat potřebným dětem.

Rodina č. 5

Charakteristika rodiny:

Manželé vychovávající 1 dítě v PP, jsou prarodiči svěřeného dítěte. Pěstounce je 55 let, má středoškolské vzdělání a pracuje v sociálních službách jako pracovník výchovné péče. Manželovi je 56 let, má středoškolské vzdělání, pracoval téměř celý život u policie, nyní je však 2 měsíce nezaměstnaný (uchazeč o zaměstnání v evidenci úřadu práce). Vychovali 3 vlastní děti – syny ve věku 32, 31 a 29 let.

Pěstounka přistupovala k rozhovoru velmi vstřícně, ochotně a své odpovědi formulovala srozumitelně. Jelikož se soudní svěřením dítěte do péče vleklo a nyní probíhá odvolací řízení, z důvodu podání odvolání matky proti rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do pěstounské péče, jsou pěstouni ze situace velmi zoufalí a pěstoun je v důsledku těchto událostí ve špatném psychickém rozpoložení. Tyto důvody byly příčinou, proč se pěstoun rozhovoru nezúčastnil.

Prarodiče pečují o *dívku N.* již 3 roky, ovšem na základě rozhodnutí příslušného OSPOD bylo dítě svěřeno „do péče osob, které mají zájem stát se pěstouny“ před dvěma roky. Nyní je dívka 8 let.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Situace nastala v důsledku úmrtí otce dítěte, který byl nejmladším synem pěstounů. Matka nezvládala a zanedbávala péči o své dítě, nezabezpečovala dítěti řádnou výchovu, ani pevné zázemí. Střídala partnery a díky jedné z nevydařených známostí se dostala do dluhů, čímž v exekuci přišla o byt, který jí pěstouni pořídili po smrti syna. S výchovou vnučky vždy vypomáhali, matka ji často u prarodičů nechávala, aby se o ni postarali, proto se rozhodli situaci právně řešit, aby mohli dítěti poskytnout řádnou péči a potřebné zázemí i lásku.

Míra informovanosti a zdroje informací

Jelikož prarodiče neznali možnosti a postupy, jak tuto situaci řešit, obrátili se na příslušný OSPOD, kde jim sociální pracovnice poskytla veškeré informace a byla jim oporou při veškerých potřebných řízeních. Na internetu si průběžně vyhledávali i další informace o právech a povinnostech pěstounů, postojů, které si mohou vůči matce vnučky dovolit (na čem mohou trvat či v čem musí ustoupit apod.) Nejasnosti vždy konzultovali se sociální pracovníci, která jim byla nápomocna.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Pěstounka uvádí, že posouzení vhodnosti manželů pro PP proběhlo v relativně krátkém čase, což velmi kvitovali. Jelikož se jednalo o svěřením vnučky do péče prarodičů, a aktuálně žili ve společné domácnosti, neprobíhalo zprostředkování pěstounské péče.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Pěstouni vlastní rodinný dům ve městě a svoji finanční situaci hodnotí jako průměrnou. Po celou dobu péče o vnučku jim matka neplatí výživné, ani neodevzdává sirotčí důchod, který byl vnučce vyměřen po zesnulém otci a je vyplácen k rukám matky. Prarodiče financují po celou dobu veškeré výlohy a zajišťují vnučce vše potřebné – stravu, ošacení, obutí, školní pomůcky, kroužky, výlety aj. – matka nemá zájem se finančně podílet na materiálních potřebách dítěte. Pěstouni pobírají dávku státní sociální podpory – odměnu pěstouna, což plně využívají jen ve prospěch dítěte.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

O legislativních změnách v této oblasti má pěstounka jen povrchní přehled získaný z médií a hodnotí je s opatrností. Vyjadřuje obavy v možných případech, kdy je dítě umístěno do pěstounské rodiny, kde nehraje roli zájem dítěte, ale zjištěné důvody pěstounů (finanční přilepšení), a současně se obává, aby nepřibýlo týraných dětí. Potřebu změn v tomto směru uznává, avšak spatřuje problémy v rychlosti a nepřipravenosti těchto změn.

Rodina č. 6

Charakteristika rodiny:

Pěstounka ve věku 36 let, nyní v evidenci pěstounů na přechodnou dobu, prozatím čeká na zprostředkování a převzetí dítěte do péče. Tato pěstounka je prvním pěstounem na přechodnou dobu ve svém regionu. Pěstounka má středoškolské vzdělání pedagogického

zaměření a prozatím pracuje v administrativě, než jí bude svěřeno dítě do PPPD. Pěstounka při rozhovoru působila velmi odhodlaně a přesvědčivě, své odpovědi i názory formulovala srozumitelně a s určitou dávkou emocí.

Po rozvodu manželství vychovává sama dvě vlastní děti – chlapce ve věku 17 let a dívku ve věku 8 let. Při zprostředkování PPPD uvedla požadavky na umisťované dítě: věk do šesti let, případné lehčí zdravotní postižení, bez rasové odlišnosti.

Analýza rozhovoru:

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče

Motivací bylo především okolí pěstounky – sestra, která má v náhradní rodinné péči dvě děti (osvojené), také nejlepší kamarádka, která již několik let vykonává klasickou pěstounskou péči, ale současně touha poskytnout pomoc bezbranným dětem a vykonat tak dobrý skutek byl velkou inspirací pro toto rozhodnutí.

Míra informovanosti a zdroje informací

Prvotní informace a rady byly tedy pěstounce poskytnuty od nejbližších osob – od sestry i kamarádky. Na internetu se dozvěděla o PPPD, avšak bližších informací se nedopátrala, sestra ani kamarádka o této možnosti péče taktéž nic nevěděly, proto se obrátila na pracovníci OSPOD, která však informacemi o této formě PP také příliš neoplývala. Dle sdělení pracovníce nebyla t. č. tato forma PP využívána a dosud se s ní v daném regionu v praxi nesešli, proto byla po vzájemné dohodě dojednána další schůzka, na kterou sociální pracovníce vyhledala a zjistila potřebné informace a na které bylo taktéž dořešeno podání žádosti o zařazení do evidence pěstounů na přechodnou dobu. Osobní přístup pracovníce posuzuje pěstounka kladně, avšak kritizuje neinformovanost pracovníků a pravděpodobně absenci metodik k této problematice ze strany nadřízených orgánů.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

Pěstounka vyjadřuje velkou nespokojenost s přípravnými kurzy, kde se setkala s neadekvátním přístupem ze strany lektora, s urážkami směřujícími k pěstounům, kteří mají zájem vykonávat PPPD – *prý nejsme normální, PPPD označil za hyenismus a neustále bránil existenci kojeneckých ústavů i dětských domovů*. Pěstounka s odstupem času zvažuje, že snad mohlo jít o nějakou taktiku či otestování silnějších jedinců a opravdu odhodlaných pro tuto práci. Dále vyslovuje nespokojenost s časovou i finanční náročností přípravných kurzů. Jednak se musela uvolňovat ze zaměstnání, respektive čerpat dovolenou, a jednak uvádí, že financování jízdného, ubytování a stravování značně

zatěžovalo její rodinný rozpočet. Nahlas zauvažovala o možnosti pokrytí těchto nákladů ze státního rozpočtu nebo nějakého příslušného fondu, jelikož stát má zájem na tom, aby bylo vyhledáno, otestováno a proškoleny co nejvíce osob vhodných pro tuto práci. Po kladném prověření a absolvování potřebných testů a kurzů čekala pěstounka více než tři měsíce, než jí krajský úřad zaslal rozhodnutí o zařazení do evidence pěstounů (z důvodu nemoci pracovnice, která tuto agendu zastává a nikdo ji nezastupuje), a díky dalšímu čekání na nabytí právní moci tohoto rozhodnutí pěstounka pozbyla na jeden měsíc nárok na dávku státní sociální podpory – odměnu pěstouna. Pěstounka zmiňuje problémový přístup příslušného krajského úřadu během celé doby (téměř dva roky) – od podání žádosti až do jejího vyřízení, a proto byla nucena požádat o pomoc vedoucího pracovníka sdružení pěstounských rodin, který se ve věci zaangažoval a přispěl tak ke zdárnému vyřízení.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

Pěstounka je vlastníkem rodinného domku v malém městečku. Životní podmínky klasifikuje jako dobré, finanční situaci rodiny jako průměrnou. Po první výplatě dávky PP (dle novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí platné od 1. 1. 2013) byla zaskočena, jelikož dle sdělení příslušného úřadu práce jí byla přiznána odměna ve výši 20 000 Kč, ze které bude odvedena daň a povinné pojistné, a po těchto odpočtech obdržela částku 13 700 Kč. Vzhledem k požadavku pěstounky na věk dítěte v rozmezí 0–4 roky nemůže docházet do zaměstnání a hodlá jej opustit. Obává se, že odchodem ze zaměstnání z důvodu výkonu PPPD nebude schopna z těchto dávek (odměna pěstouna, úhrada potřeb dítěte) uživit tříčlennou rodinu a dočasně svěřené dítě.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

Legislativní změny týkající se náhradní rodinné péče v ČR pěstounka velmi oceňuje. V ústavní péči vidí velmi negativní dopady na vývoj dětí, nekvalitní socializaci, dlouhé přizpůsobování těchto dětí běžnému životu. Uvádí totožnou informaci o dětech vyrůstajících v zařízeních jako pěstounka z rodiny č. 1, kdy děti neznají bochník chleba (pouze již připravené krajíce), nebo litrovou sklenici či krabici s mlékem (mléko dostávají již rozlité ve sklenici či hrnku) a jiné další životní situace, které jsou pro většinu lidí naprosto běžné a ani je nevnímají.

5.4 Shrnutí a vyhodnocení rozhovorů s pěstouny

Tvrdá data získaná dotazníkovým šetřením jsem zpracovala do následujících jednotlivých tabulek.

Tabulka 13 – Věk dotazovaných pěstounů

Průměrný věk dotazovaných pěstounů	47,5
Nejmladší respondent	36
Nejstarší respondent	58

Tabulka 14 – Vzdělání dotazovaných pěstounů

NEJVYŠŠÍ DOSAŽENÉ VZDĚLÁNÍ	POČET DOTAZOVANÝCH PĚSTOUNŮ
Vyučen/a	4
Středoškolské	5
Vysokoškolské	1

Tabulka 15 – Zaměstnání dotazovaných pěstounů

Závislá činnost	5
OSVČ	1
PP jako zaměstnání	2
Mateřská dovolena	1
Nezaměstnaný	1

Tabulka 16 – Délka výkonu PP dotazovaných pěstounských rodin

Průměrná délka PP	6,7
Nejkratší	0 – čeká na umístění dítěte
Nejdelší	16

Tabulka 17 – Zdravotní stav dětí umístěných do pěstounské rodiny

RODINA	DOBŘÍ – BEZ OMEZENÍ	ZDRAVOTNÍ POTÍŽE	POSTIŽENÍ 1. STUPNĚ
č. 1	2	2	5
č. 2	2	0	0
č. 3	4	0	0
č. 4	0	2	0
č. 5	1	0	0
č. 6	0	0	0

Tabulka 18 – Počet vlastních dětí a dětí v PP

RODINA	DĚTI V PP	VLASTNÍ DĚTI VE SPOL. DOMÁCNOSTI	VLASTNÍ DĚTI MIMO DOMÁCNOST
č. 1	9	0	3
č. 2	2	0	0
č. 3	4	0	0
č. 4	2	3	0
č. 5	1	0	2 (1 zesnulý)
č. 6	0	2	0

Tabulka 19 – Předchozí ústavní péče dítěte a její délka

RODINA	NE	DO 1 ROKU	DO 2 LET	DO 3 LET	DO 5 LET
č. 1	2	1	0	2	4
č. 2	2	0	0	0	0
č. 3	0	0	2	0	2
č. 4	0	2	0	0	0
č. 5	1	0	0	0	0
č. 6	0	0	0	0	0

Následně uvádím vyhodnocení odpovědí z rozhovorů.

Motivace pěstounů k přijetí dítěte do péče:

- u čtyř rodin *velká rodina a touha pomoci dětem*, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině,
- v případě jedné rodiny to byla *touha po dítěti*, jelikož ze zdravotních důvodů mít vlastní dítě nemohou,
- v jednom případě se jednalo o *pomoc dítěti v příbuzenském vztahu*.

Zdroj informací:

- sociální pracovník, OSPOD,
- sdružení pěstounských rodin,
- internet,
- okolí.

Míra informovanosti

Zde se setkáváme s různorodými odpověďmi, odlišnými zkušenostmi pěstounů a různými situacemi v rodinách pěstounů.

- přístup sociálních pracovníků hodnotí všechny rodiny kladně, avšak tři rodiny uvádějí nedostatečnou informovanost sociálních pracovníků, pravděpodobně z důvodů pozdního dodání pokynů a metodických postupů ze strany nadřízených orgánů, jedna rodina uvádí jisté rezervy pracovnice při činnosti zprostředkování,
- všechny rodiny uvádějí nedostatečnou obecnou informovanost pro širokou veřejnost i cílenou informovanost pro pěstouny např. o aktuálních změnách apod.

Zkušenosti ze zprostředkování PP / zařazení do evidence

- pět rodin uvádí, že proces zprostředkování je zbytečně zdlouhavý,
- jedna rodina hodnotí evidenci a zprostředkování PP jako rychlé (pozn. autora: jednalo se o prarodiče svěřovaného dítěte a již nějakou dobu s nimi dítě žilo ve společné domácnosti),
- dvě rodiny klasifikují některé otázky při testování jako nesmyslné a irelevantní.

Životní podmínky, materiální a finanční situace

- všechny rodiny vlastní rodinný dům,
- finanční situace u pěti rodin je spíše průměrná, u jedné rodiny velmi dobrá.

Přínos plánovaných a aktuálních legislativních změn v oblasti PP

- přijaté i plánované změny za pozitivní, směrem k dětem, označuje pět pěstounů, kteří cítí potřebu snížení počtu dětí v institucionální péči, současně kladou důraz na potřebu, aby dítě vyrůstalo v rodinném prostředí a lépe se tak socializovalo do běžného života,
- jedna pěstounka vyslovuje potřebnost změn v oblasti PP, ale současně s přijatými změnami vyjadřuje obavy z navýšení počtu týraných dětí a nezdravou motivaci pěstounů, kterou jsou zjištěné důvody (finanční přilepšení),
- ve dvou případech byl vyjádřen názor pro nutnou podporu potřebným rodinám,
- dopady legislativních změn na samotné pěstouny hodnotí jedna pěstounka pozitivně, v souvislosti s nově nastaveným systémem odměňování za výkon PP (PP jako zaměstnání, odvody pojistného apod.), naopak jedna pěstounka zastává opačný názor, a to, že v tomto směru nevidí zásadní přínos (pozn. autora: jedná se o pěstounku, která měla vždy více dětí v PP a za tuto činnost pobírala *odměnu pěstouna ve zvláštních případech*, což byl před novelou zákona stejný způsob odměny, jako je nyní, s výjimkou odvodu daně z příjmu),
- jedna pěstounka kritizuje nadměrné upřednostňování PPPD před běžnou pěstounskou péčí.

DISKUSE

Zde bych ráda vyslovila své názory k některým dotazovaným oblastem z rozhovoru s pěstouny.

Motivací je, dle mého názoru, nejčastěji touha pomoci dětem, o které se vlastní rodiče nemohou, nechtějí nebo nedovedou postarat, touha po velké rodině a v neposlední řadě absence vlastních dětí (nemožnost mít vlastní dítě).

Za nejčastější a nejdostupnější zdroj informací považuji v současné době moderní komunikační technologie (internet, komunikační sítě aj.), kde lze získat velkou spoustu informací, rad i správné nasměrování, kam se obrátit s žádostí o pomoc.

Problematiku zprostředkování (testování a prošetřování pěstounů) vnímám jako důležitou a potřebnou, aby nedocházelo k zařazení nevhodných osob (rodin) do evidence pěstounů, kterým bude posléze svěřeno dítě do péče. Např. v Rakousku a Německu se s rodiči, kteří

chtějí být pěstouny, pracuje třeba rok a půl, aby se skutečně zjistila jejich motivace a aby se na vlastní kůži setkali s realitou pěstounství, jelikož se často jedná o svěřeni dítěte, které je těžko zvládnutelné.⁷⁷ Mám však jisté obavy o důkladnost posouzení a odhalení vhodných pěstounů z časových důvodů, jelikož vláda plánuje, že od roku 2014 přestanou kojenecké ústavy přijímat nové děti, postupně zaniknou a o další dva roky později by byla zrušena převážná část dětských domovů. Podle odhadu bude stát v prvních letech potřebovat až sedm set nových náhradních rodičů⁷⁸, proto spatřuji riziko v ukvapeném výběru pěstounů z důvodu rychlého naplnění seznamu jejich evidence.

Úvahy o rušení ústavních zařízení se mi jeví velmi razantní. Spatřuji vhodnost maximální eliminace umístění dětí do zařízení, avšak potřeba ústavní péče se nevytrácí.

Dle mého úsudku, by též bylo vhodné lépe zorganizovat a finančně zajistit přípravné kurzy pro pěstouny, aby je náklady s tímto spojené příliš nezatěžovaly. Vždyť se jedná o osoby, které jsou ochotny pomoci druhým a potažmo i státu, jelikož mu finančně odlehčí – provoz kojeneckých ústavů, kterých je v Česku přes třicet, vyjde na 788 milionů ročně, což je v přepočtu na jedno dítě okolo 37 tisíc korun měsíčně.⁷⁹ To je mnohem větší částka, než kterou stát zaplatí za dítě profesionálnímu pěstounovi. Velká část lidí argumentuje, že „pěstounství je dobrý džob“. Lidé by si tím však mohli vydělávat jediné tehdy, pokud by si vzali více dětí. K otázce počtu dětí v pěstounské péči v jedné pěstounské rodině mám zcela jednoznačný názor: nepovažuji za vhodné umístění většího počtu dětí do rodiny, jedná-li se o děti, které potřebují zvýšenou péči, např. z důvodu zdravotního omezení nebo postižení, jelikož by tato zvýšená péče nebyla dostatečně naplněna, jak tomu je z mého pohledu u rodiny č. 1. Soudím, že např. studijní prospěch dětí by mohl být i o stupeň lepší, pokud by vyrůstaly v méně početné rodině, kde by měl pěstoun více prostoru se dítěti věnovat při přípravě do školy.

Finanční ohodnocení pěstounů by mělo být, podle mého mínění, přibližně ve výši průměrné mzdy, aby z tohoto příjmu bylo možno pokrýt náklady na domácnost, potřeby dětí i pěstounů. K tomuto zamyšlení mě inspirovala situace rodiny č. 6.

⁷⁷ Jiříčka, J. *Znalec o rušení ústavů: Najít pěstouny pro Romy a postižené bude těžké* [online]. ©2012 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/pestouni-romove-postizeni-ddq-domaci.aspx?c=A120514_153109_domaci_jj

⁷⁸ Otípková, M. *Ostrava shání pěstouny pro stovky dětí. Zákon na města nepočká* ©2011 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: http://ostrava.idnes.cz/ostrava-shani-pestouny-pro-stovky-deti-zakon-na-mesta-nepocka-pbj-ostrava-zpravy.aspx?c=A111026_155600_ostrava-zpravy_jog

⁷⁹ *Pěstounská péče jako lukrativní džob?* [online]. ©2012 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: <http://magazin.e15.cz/regiony/pestounska-pecce-jako-lukrativni-dzob-toho-se-desi-na-ustecku-835938>

Taktéž si myslím, že výše příspěvku *úhrada potřeb dítěte* by měla být odstupňována u malých dětí (ve věkové kategorii 0 – 6 let) v kratších věkových intervalech, neboť náklady na novorozence jsou jistě vyšší než náklady na dítě např. tříleté či pětileté (nemalé výdaje za pleny, speciální mléčnou stravu aj.).

ZÁVĚR

Náhradní výchovná péče je formou péče o děti, které nemohou být vychovávány ve vlastní rodině, jejichž biologičtí rodiče nemohou, nedokáží nebo nechtějí tuto péči zajistit. Nabízí se dva odlišné modely výchovy dítěte – náhradní péče rodinná a náhradní péče ústavní. Obě tyto formy mají na dítě zásadní vliv, a to v oblasti duševního i sociálního vývoje.

V náhradní rodinné péči je dítě vychováváno náhradními rodiči – jedná se zejména o adopci a pěstounskou péči. Je považována za nejvhodnější alternativu náhradní péče o děti, jelikož poskytuje dítěti prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tato forma péče by tudíž měla mít vždy přednost před péčí institucionální.

Ústavní péče zahrnuje kojenecké ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy, diagnostické ústavy a ústavy sociální péče. Tato zařízení, na rozdíl od náhradní rodinné péče, nemohou dětem poskytnout potřebné soukromí, zázemí, ani dostatečné sociální a citové podněty. U dětí dochází pouze k omezenému osvojování a rozvíjení základních sociálních dovedností a problémem je i obtížnost vytvoření trvalého citového vztahu.

Newyorský psycholog William Goldfarb v řadě prací srovnává děti vychovávané nejprve v ústavech a poté přemístěné do pěstounské péče s dětmi vychovávanými v pěstounské péči ihned od nejtělejšího dětství a dochází k závěru o přetrvávání neblahých následků časně ústavní péče pro intelektový a charakterový vývoj dětí.⁸⁰

Na úplný závěr bych ráda uvedla zásadu, kterou vyvozuje Bowlby z vlastních i cizích výzkumů: *Dítě v útlém věku má být vychováváno v ovzduší citové vřelosti a má být připoutáno k matce (nebo k náhradní mateřské osobě) intimním a trvalým afektivním svazkem, který je pro oba zdrojem uspokojení a radosti. Situace, v níž dítě strádá nedostatkem takového afektivního pouta, vede k řadě poruch duševního zdraví, které podle stupně a trvalosti takové deprivace jsou různě těžké a popřípadě nenapravitelné.*⁸¹

⁸⁰ Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, s. 10

⁸¹ Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, s. 11

RESUMÉ

V úvodu teoretické části práce je popsán historický vývoj ústavní péče od antiky, přes středověk až po 18. století a historie pěstounské péče od starověku, přes období první republiky, až do poválečného období.

Obsahem práce je porovnání ústavní a pěstounské péče se zaměřením na uspokojení základních potřeb dítěte. V České republice v současné době máme několik forem náhradní rodinné péče a také různé typy zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy. V práci jsou analyzovány některé ukazatele, jako např. finanční zajištění, motivy pěstounské péče, funkce ústavní péče a její dopady, včetně statistických údajů, tabulek a schémat.

Součástí práce je případová studie. Pro výzkum byla použita technika kvalitativního výzkumu, k získání základních informací osobní a rodinné anamnézy byl zvolen dotazník a pro doplnění a zjištění dalších informací metoda polostrukturovaného rozhovoru.

Zjištěné údaje jsou přehledně zpracovány do tabulek a taktéž je provedeno vyhodnocení rozhovorů, na které navazuje diskuse autora. V práci jsou zmíněny názory k aktuálním legislativním změnám v oblasti pěstounské i ústavní péče, které jsou dlouhodobě společností spatřovány jako potřebné i autorovi úvahy o jejich dopadech.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY

PRÁVNÍ PŘEDPISY, ZÁKONY, VYHLÁŠKY:

Česko (Československo). Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104 ze dne 20. 11. 1989 o sjednání úmluvy o právech dítěte (Sdělení o Úmluvě o právech dítěte). In *Sbírka zákonů České a Slovenské Federativní Republiky*. 1991, částka 22, s. 0502, ISSN 1210-0005.

Česko. Předsednictvo ČNR. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2 ze dne 16. 12. 1992 o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky (Listina základních práv a svobod), ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 1993, částka 1, s. 017.

Československo. Zákon č. 94 ze dne 4. 12. 1963 o rodině, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 53, s. 0339, ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 359 ze dne 9. 12. 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111, s. 7662, ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 117 ze dne 26. 5. 1995 o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1995, částka 31, s. 1634, ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 110 ze dne 14. 3. 2006 o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1300, ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 111 ze dne 14. 3. 2006 o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1305, ISSN 1211-1244.

Česko. Zákon č. 109 ze dne 5. 2. 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48, s. 2978, ISSN 1211-1244.

KNIHY:

- Archer, C. *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.
- Biddulph, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-411-7.
- Bubleová, V. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.
- Bubleová, V. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011.
- Hartl, P. a H. Hartlová. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963. ISBN 978-80-246-1983-5.
- Matějček, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-006-5.
- Matějček, Z. *Dítě a rodina*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- Matějček, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-897-0.
- Matějček, Z., Koluchová, J. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.
- Matějček, Z., Langmeier, J. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. ISBN 11-060-86.
- Matoušek, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-76-1.
- Rogge, J. U. *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8.
- Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

Vávrová, A., Bubleová, V. *Pěstouni mají právo na služby, praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Rozum a cit, 2007.

Vízdal, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005.

Monitoring stavu sociálně-právní ochrany dětí do tří let věku umístěných do kojeneckých ústavů a dětských domovů. Výsledná zpráva projektu realizovaného za spolupráce Českého helsinského výboru, Nadace Terezy Maxové a s podporou Nadace rozvoje občanské společnosti. Praha: Fokus, 1999. ISBN 80-902393-8-2.

ČASOPISY A JINÉ ZDROJE:

Práce a sociální politika č. 9, ročník 8, 9. 9. 2011.

Práce a sociální politika č. 11, ročník 8, 10. 11. 2011.

Právo a rodina č. 7/2011, Praha: Linde, ISSN 1212-866X.

Právo a rodina č. 1/2012, Praha: Linde, ISSN 1212-866X.

Sociální práce. *Děti a náhradní výchovná péče*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, ročník 2/2003. ISSN 1213-624.

Frouzová, K., Winitzer, J. *Vláda zrušila kojenecké ústavy, děti dostanou pěstouni* ©2012 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vlada-zrusila-kojenecke-ustavy-deti-dostanou-pestouni-pgb-/domaci.aspx?c=A120105_1710948_domaci_jw

Jiříčka, J. *Stát zruší většinu dětských domovů, nahradí je pěstouni* [online]. ©2011 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/stat-zrusi-vetsinu-detskych-domovu-nahradi-je-pestouni-p20-/domaci.aspx?c=A110923_082728_domaci_jj

Jiříčka, J. *Znalec o rušení ústavů: Najít pěstouny pro Romy a postižené bude těžké* [online]. ©2012 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/pestouni-romove-postizeni-ddq-/domaci.aspx?c=A120514_153109_domaci_jj

Kdo je to poručník, opatrovník, pěstoun, osvojitel [online]. ©2010 [cit. 2012-11-27]. Dostupné z: <http://www.bezplatnapravnioporadna.cz/online-zdarma/rodinne-pravo/stridava-pece-adopce-osvojeni/963-kdo-je-to-porucnik-opatrovnik-pestoun-osvojitel.html>

Kliměš, J. *Pěstounská péče na přechodnou dobu* [online]. ©2012 [cit. 2013-02-02]. Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prechodna_pp_recenze.html

Náhradní výchova [online]. ©2013 [cit. 2013-02-02]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_vychovaI.html

Otipka, M. *Ostrava shání pěstouny pro stovky dětí. Zákon na města nepočká* ©2011 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: http://ostrava.idnes.cz/ostrava-shani-pestouny-pro-stovky-deti-zakon-na-mesta-nepocka-pbj-/ostrava-zpravy.aspx?c=A111026_155600_ostrava-zpravy_jog

Ottův slovník naučný/Nalezinec [online]. ©2013 [cit. 2013-02-03]. Dostupné z: http://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/Nalezinec

Pěstounská péče jako lukrativní džob? [online]. ©2012 [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: <http://magazin.e15.cz/regiony/pestounska-pece-jako-lukrativni-dzob-toho-se-desi-na-ustecku-835938>

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí [online]. ©2012 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13613/rocenka_2011.pdf
http://www.mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

EU – Evropská unie

FOD – Fond ohrožených dětí

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OSN – Organizace spojených národů

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

PP – pěstounská péče

PPPD – pěstounská péče na přechodnou dobu

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte	24
Tabulka 2 – Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte, je-li dítě osobou závislou na pomoci jiné osoby	25
Tabulka 3 – Porovnání výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte	25
Tabulka 4 – Výše příspěvku při převzetí dítěte	27
Tabulka 5 – Počet dětí a mladistvých umístěných do náhradní rodinné péče	31
Tabulka 6 – Počet pěstounů a pěstounských rodin	31
Tabulka 7 – Vývoj počtu žádostí o náhradní rodinnou péči	31
Tabulka 8 – Počet týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí – matkou, otcem, oběma rodiči, partnerem matky či otce, sourozencem, nevlastním sourozencem, prarodičem, jiným příbuzným, jinou zodpovědnou osobou (učitelem, vychovatelem) nebo nezjištěnou osobou	32
Tabulka 9 – Důvody umístění dětí do ústavní péče	43
Tabulka 10 – Počet umístěných dětí do zařízení	43
Tabulka 11 – Celkový počet dětí v zařízeních k 31. 12.	43
Tabulka 12 – Počty pěstounských rodin v regionu	52
Tabulka 13 – Věk dotazovaných pěstounů	68
Tabulka 14 – Vzdělání dotazovaných pěstounů	68
Tabulka 15 – Zaměstnání dotazovaných pěstounů	68
Tabulka 16 – Délka výkonu PP dotazovaných pěstounských rodin	68
Tabulka 17 – Zdravotní stav dětí umístěných do pěstounské rodiny	69
Tabulka 18 – Počet vlastních dětí a dětí v PP	69
Tabulka 19 – Předchozí ústavní péče dítěte a její délka	69

SEZNAM PŘÍLOH

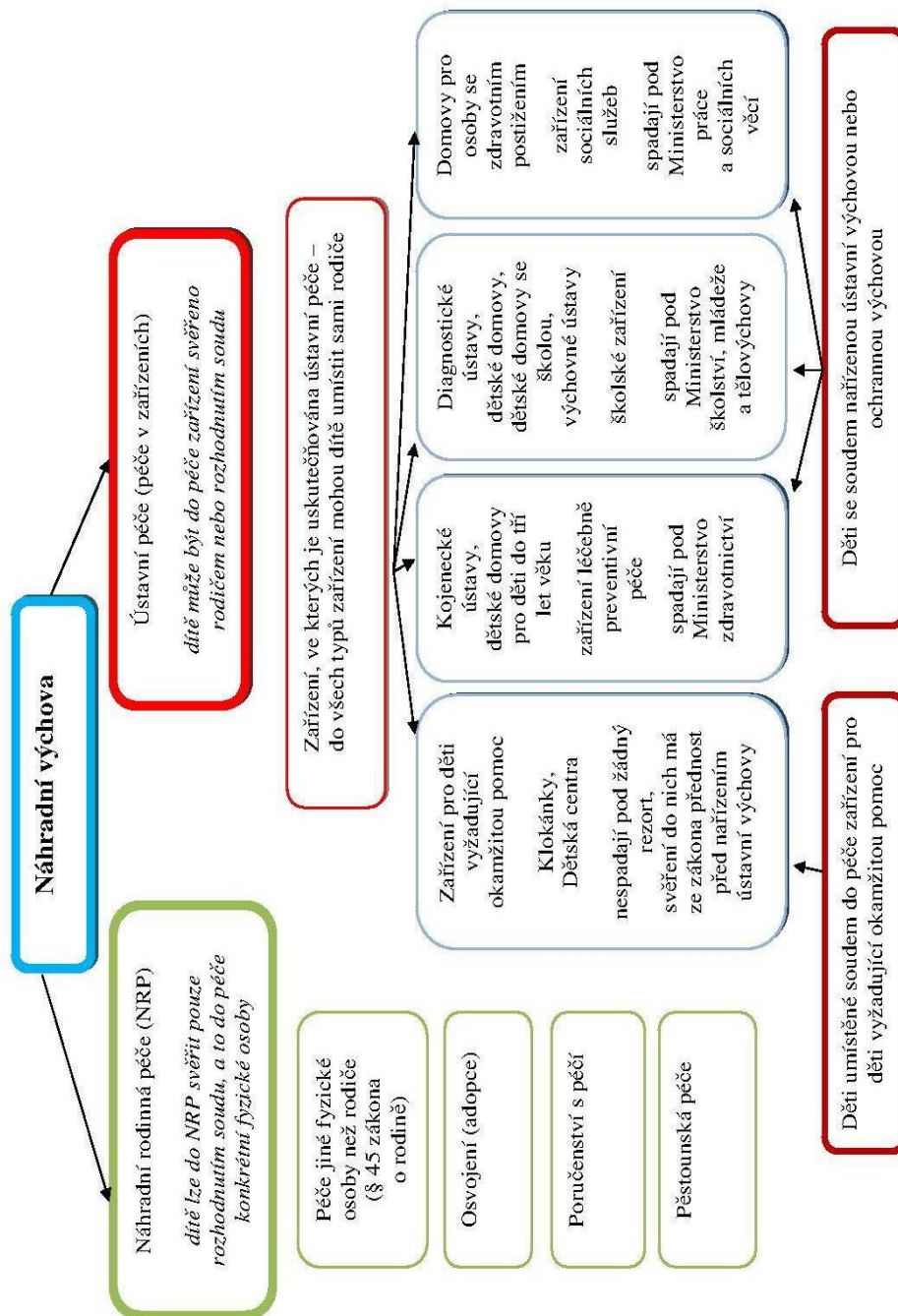
Příloha č. 1: Schéma – Náhradní výchova

Příloha č. 2: Schéma – Typy NRP a instituty k ochraně zájmů dítěte

Příloha č. 3: Anamnestický dotazník

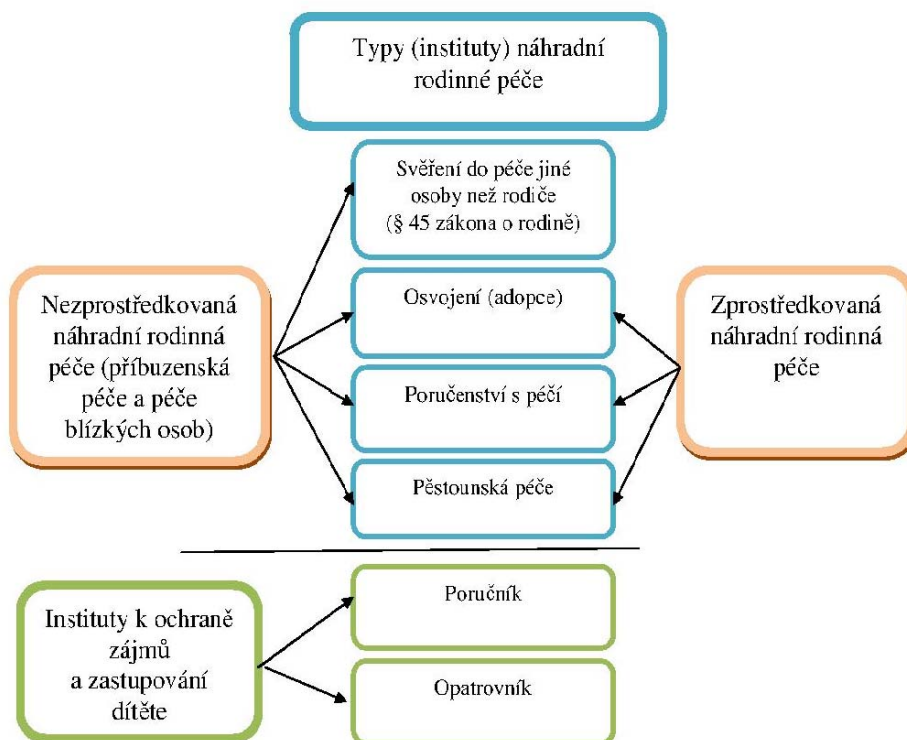
Příloha č. 1: Schéma – Náhradní výchova

(zdroj: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_vychovaI.html)

Příloha č. 2: Schéma – Typy NRP a instituty k ochraně zájmů dítěte

(zdroj: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_vychovaI.html)

Příloha č. 3

DOTAZNÍK

	Pěstoun	Pěstounka
Věk:
Vzdělání:
Zaměstnání:
Bydliště:
Zdrav. stav:
Délka výkonu PP:
Prarodič (ano/ne):

Děti vlastní (počet, věk, pohlaví):

.....

.....

.....

Děti v pěstounské péči:

pohlaví	věk	věk při převzetí	zdravotní postižení	předchozí ústavní péče (druh, délka pobytu – od/do)
.....
.....
.....
.....
.....

Výchovné problémy, popř. problémy ve škole:

.....

.....

.....

.....

.....